

«Σχολή Κοινωνικών Επιστημών»

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών:

**«Εγκληματολογικές και Ποινικές προσεγγίσεις της
διαφθοράς, του οικονομικού και του οργανωμένου
εγκλήματος»**

Διπλωματική Εργασία

***«Οι Στρατηγικές της Ενωσιακής και Εθνικής έννομης τάξης
ενάντια στην τρομοκρατία: Αξιολόγηση και Προοπτικές»***

Μάρκος Τούσιας

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Βασίλειος Πετρόπουλος

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Γεώργιος Χλούπης

Αθήνα, Ιούνιος 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Περίληψη

Η καταπολέμηση της τρομοκρατίας αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις στον τομέα της Ασφάλειας τον 21ο αιώνα που διανύουμε. Η τρομοκρατία ανθίζει, εξελίσσεται, προσλαμβάνει νέες μορφές και γίνεται ολοένα και πιο σκληρή, με αποτέλεσμα οι συνέπειές της να προκαλούν αφόρητο πόνο και φόβο στις ανθρώπινες ψυχές και πονοκέφαλο στις κυβερνήσεις των κρατών για την ανεύρεση μεθόδων περιορισμού της. Το παρόν πόνημα πραγματεύεται την τρομοκρατία στην εθνική και ενωσιακή έννομη τάξη, επιχειρώντας να αξιολογήσει τις πρακτικές για την πάταξη του εν λόγω φαινομένου, που χρησιμοποιούν τόσο τα κράτη αυτοτελώς, όσο και η ΕΕ. Βέβαια, παρατηρείται ότι όσες προσπάθειες και αν γίνονται για την αντιμετώπισή της, αυτή δεν μπορεί να εξαλειφθεί εντελώς, καθώς συναρτάται με πολλούς παράγοντες (όπως ιστορικούς, πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς), οι οποίοι δεν δύναται να ελεγχθούν στον πυρήνα τους, αφού είναι αποτέλεσμα της στρατηγικής που χαράσσουν οι εκάστοτε δυνάμεις εξουσίας ενός κράτους.

Λέξεις κλειδιά: Τρομοκρατία, εθνικό δίκαιο, δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στρατηγική, καταπολέμηση

Abstract

Combating terrorism is one of the greatest challenges in the field of Security in the 21st century. Terrorism thrives, evolves, adopts new forms and becomes increasingly harsh, resulting in its consequences causing unbearable pain and fear in human souls and headaches for governments in finding methods to limit it. This work addresses terrorism in national and Union law, attempting to evaluate the practices used by both individual states and the EU to tackle this phenomenon. Of course, it is observed that no matter how many efforts are made to confront it, it cannot be entirely eliminated, as it is associated with many factors such as historical, political, social and economic ones, which cannot be controlled at their core, since they are the result of the strategies set by the ruling powers of a state.

Keywords: Terrorism, National law, European Union law, strategy, combatting

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
Συντομογραφίες - Ακρωνύμια	5
Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο 1ο: Η έννοια και το περιεχόμενο της τρομοκρατίας.....	8
1.1.Ορισμός της τρομοκρατίας και ιστορική αναδρομή της έννοιας.....	8
1.2.Βασικά χαρακτηριστικά της τρομοκρατίας και οι μορφές της στο πέρασμα του χρόνου.....	14
1.3.Τα αίτια εκδήλωσης των τρομοκρατικών ενεργειών	19
1.4.Η διαφορά της τρομοκρατίας με το οργανωμένο έγκλημα.....	21
Κεφάλαιο 2ο: Οι στρατηγικές της εθνικής και ενωσιακής έννομης τάξης ενάντια στην εκδήλωση τρομοκρατικών ενεργειών	25
2.1. Το αδίκημα της τρομοκρατίας στην εθνική και ενωσιακή έννομη τάξη	25
2.1.1. Στο εθνικό δίκαιο	25
2.1.2. Στο ενωσιακό δίκαιο	27
2.2. Η ενωσιακή πολιτική ενάντια στην τρομοκρατία.....	33
2.3. Μέτρα καταπολέμησης της τρομοκρατίας στην εθνική έννομη τάξη	39
2.4. Αξιολόγηση των νομοθετικών στρατηγικών που εφαρμόζονται σε εθνικό και ενωσιακό επίπεδο.....	43
Κεφάλαιο 3ο: Η τρομοκρατία εκτός συνόρων της ΕΕ	48
3.1. Διεθνές νομικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας	48
3.2. Η συνεργασία της ΕΕ με τις Η.Π.Α. για την πάταξη του φαινομένου της τρομοκρατίας	53
Συμπεράσματα.....	57
Βιβλιογραφικές Αναφορές	59

Συντομογραφίες - Ακρωνύμια

αι.	αιώνα
αρ.	Άρθρο
βλ.	βλέπε
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΛ.ΑΣ.	Ελληνική Αστυνομία
Η.Π.Α.	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
κ.ά.	και άλλα
ΚΕΠΠΑ	Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
κ.λ.π.	και λοιπά
κ-μ	κράτη-μέλη
Κ.Π.Δ.	Κώδικας Ποινικής Δικονομίας
λ.χ.	λόγου χάριν
μ.Χ.	Μετά Χριστόν
Ο.Η.Ε.	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
παρ.	παράγραφος
περ.	περίπτωση
π.Χ.	Προ Χριστού
Π.Κ.	Ποινικός Κώδικας
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΧΕΑΔ	Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης

Εισαγωγή

Το φαινόμενο της τρομοκρατίας συνιστά ένα ιδιαίτερα σύνθετο και διαχρονικό πρόβλημα που καλείται να αντιμετωπίσει όχι μόνο ο ποινικός δικαστής, αλλά και η σύγχρονη κοινωνία γενικότερα. Οι διεθνείς διαστάσεις του φαινομένου, η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας, η ρητορική μίσους και η τρέχουσα επικαιρότητα σε πολιτικό, οικονομικό, θρησκευτικό και κοινωνικό επίπεδο, που μεταβάλλει τις συνθήκες διαβίωσης των πολιτών στα κράτη, επιτάσσουν την διαρκή και συνεχώς αυξανόμενη παρακολούθηση των εξελίξεων γύρω από την εκδήλωση τρομοκρατικών δράσεων που εμφανίζονται.

Η τρομοκρατία είναι άρρηκτα συνυφασμένη με το αίσθημα ασφάλειας που εμπεδώνεται στους πολίτες μιας ευνομούμενης και εύρυθμης κοινωνίας, η οποία στηρίζεται σε δημοκρατικούς θεσμούς και θεμέλια ελευθερίας έκφρασης, τα οποία πρέπει να είναι ακλόνητα και απαραβίαστα. Άλλωστε τα δικαιώματα στη ζωή, την ασφάλεια και την ελευθερία συνιστούν θεμέλιους λίθους όχι μόνο στα εθνικά συντάγματα δημοκρατικών κρατών, που οφείλουν να προστατεύουν, αλλά και στον χώρο της ΕΕ που αποτέλεσαν αδιαπραγμάτευτες σταθερές του ενωσιακού οικοδομήματος (αρ. 2 ΣΕΕ) (Παπακωνσταντής, 2019). Ωστόσο, οι έντονες θρησκευτικές διαφορές, η επιδίωξη μεγιστοποίησης του πλούτου, οι πολιτικές αναταραχές και τα εθνικά συμφέροντα των κρατών, αποτελούν κάποιους από τους λόγους που οδηγούν στην τρομοκρατία και επιβάλλουν την αναδιαμόρφωση του περιεχομένου του όρου και του νομικού του πλαισίου.

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το αδίκημα της τρομοκρατίας όχι μόνο από ποινικής πλευράς στην εθνική και ενωσιακή έννομη τάξη, δηλαδή το νομικό πλαίσιο που θεμελιώνει το εν λόγω έγκλημα στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα (Π.Κ.) και το κοινοτικό δίκαιο, αλλά και από κοινωνικής – εγκληματολογικής πλευράς, ως προς την υπονόμηση του κράτους δικαίου και την ανάγκη διαφύλαξης των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου. Παράλληλα, επιχειρείται η ανάλυση των στρατηγικών που υιοθετούνται σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο για την καταπολέμησή της και οι προβληματικές περιπτώσεις που διαφαίνονται από την εφαρμογή των μέτρων αντιμετώπισής της.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο, οριοθετείται η έννοια και το περιεχόμενο της τρομοκρατίας, μέσα από μια μικρή ιστορική αναδρομή από την οποία διαφαίνεται πότε εμφανίστηκε η συγκεκριμένη έννοια ιστορικά, αναλύονται κάποια χαρακτηριστικά της και οι κατηγορίες στις οποίες διακρίνεται, τα αίτια εκδήλωσής της και η διαφορά της με το οργανωμένο έγκλημα. Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύεται το αδίκημα της τρομοκρατίας όπως τυποποιείται τόσο στο εθνικό, όσο και στο ενωσιακό δίκαιο, η πολιτική που έχει τεθεί ως στόχος της Ένωσης ενάντια στα τρομοκρατικά εγκλήματα και τα μέτρα που έχει υιοθετήσει η εθνική έννομη τάξη για την αποτελεσματική αντιμετώπισή τους. Ταυτόχρονα, επιχειρείται να αξιολογηθεί η εθνική και ενωσιακή στρατηγική που ακολουθείται για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, μέσα από δεδομένα και προβληματισμούς που έχουν απασχολήσει τη νομική επιστήμη, τους εγκληματολόγους και γενικότερα την κοινωνία. Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο, αναφέρεται το αδίκημα της τρομοκρατίας όπως αυτό εμφανίζεται εκτός συνόρων της ΕΕ και πιο συγκεκριμένα από τη διεθνή οπτική και το διεθνές νομικό πλαίσιο ως προς τον ορισμό και το περιεχόμενό του, ενώ γίνεται μνεία και στη συνεργασία της ΕΕ με τις Η.Π.Α. για την πάταξη του φαινομένου της τρομοκρατίας κάνοντας μια αναδρομή στα σημαντικότερα βήματα συνεργασίας και χάραξης της πολιτικής τους, στα οποία προχώρησαν οι δύο δυνάμεις στο πέρασμα του χρόνου.

Κεφάλαιο 1ο: Η έννοια και το περιεχόμενο της τρομοκρατίας

1.1. Ορισμός της τρομοκρατίας και ιστορική αναδρομή της έννοιας

Η έννοια της τρομοκρατίας (ως «terrorisme») εμφανίστηκε για πρώτη φορά στα τέλη του 18^ο αιώνα (1793) κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης από τους Ιακωβίνους, πλην όμως ευρέως γνωστή έγινε το 1970 κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων στη Βόρεια Ιρλανδία, στη «Χώρα των Βάσκων» και στην «Ισραηλινο-Παλαιστινιακή Σύγκρουση» (Ορφανός, Τρομοκρατία - Άρθρο 187Α ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2022) Ωστόσο, η τρομοκρατία ως όρος έγινε διεθνώς αντιληπτός, μετά την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στους Δίδυμους Πύργους της Νέας Υόρκης και την κατάρρευση του Πενταγώνου (Ορφανός, Τρομοκρατία - Άρθρο 187Α ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2022) η οποία αποτέλεσε την αφορμή για να τεθεί το ζήτημα της εθνικής ασφάλειας ως προτεραιότητα στον πολιτικό διάλογο των κρατών και η προσπάθεια ενίσχυσής της να γίνει βασική στρατηγική της ΕΕ και των Ηνωμένων Εθνών. Τότε άρχισαν να ακούγονται όλο και συχνότερα οι λέξεις «τρομοκρατία» και «τρομοκράτης» στην καθημερινή μας ζωή.

Η αναφορά στην τρομοκρατία (*terrorism*), νοείται ως μια ενέργεια που ενέχει βία ή απειλή χρήσης βίας από άτομα ή ομάδες με πολιτικά ή θρησκευτικά -συνήθως- κίνητρα απέναντι στο κράτος ή απέναντι σε κάποιον άνθρωπο, με απώτερο σκοπό να πληγούν τα θεμέλια ενός κράτους και να ασκηθεί πίεση στις κυβερνήσεις. Δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός της τρομοκρατίας διεθνώς, γεγονός που δυσχεραίνει την ανάλυση του πολυσύνθετου φαινομένου και δημιουργεί πολλές φορές λανθασμένες εντυπώσεις στο κοινωνικό σύνολο για την πραγματική σημασία και εμφάνισή της, διευκολύνοντας πολλές φορές και τα ΜΜΕ στην υπαγωγή σε αυτήν την έννοια πολλών συμπεριφορών που δεν είναι εν τοις πράγμασι (Ορφανός, Τρομοκρατία - Άρθρο 187Α ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2022) . Ετυμολογικά αν το δούμε, η λέξη τρομοκρατία έχει δύο συνθετικά, «τρόμος» και «κράτος < κρατώ>», δηλαδή «υπό

το κράτος του τρόμου (Ορφανός, Τρομοκρατία - Άρθρο 187Α ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2022, σ. 11)». Σύμφωνα με τον ορισμό που έχει δώσει το αμερικανικό State Department η τρομοκρατία είναι «η άσκηση ή η απειλή άσκησης βίας εναντίον άμαχων, ανυπεράσπιστων πολιτών για την επίτευξη ενός πολιτικού στόχου» (Ρουμπόγλου, 2002).

Συνήθως εμφανίζεται με τη μορφή πειρατειών, ομηριών, βομβαρδισμών, ανθρωποκτονιών, απαγωγών, εμπρησμών, ληστειών και άλλων σοβαρών αξιόποινων πράξεων που πλήττουν υπερατομικά έννομα αγαθά. Τα τελευταία χρόνια βέβαια, παρατηρείται ότι πολλά κράτη χρησιμοποιούν ως μέσο πολιτικής, βίαιες τακτικές (τη λεγόμενη «κρατική τρομοκρατία»), προκειμένου να επιβάλλουν τη δύναμή τους και να επεκτείνουν τα συμφέροντά τους σε άλλες χώρες δια της βίας, κάτι που επαναπροσδιορίζει και διευρύνει τα όρια της έννοιας της τρομοκρατίας (Ορφανός, Τρομοκρατία - Άρθρο 187Α ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2022). Αντιλαμβανόμαστε επομένως ότι είναι πολύ λεπτά τα όρια της τρομοκρατίας και των εξτρεμιστικών ενεργειών και πολύ δύσκολο να διακρίνουμε εάν η τρομοκρατία λειτουργεί ως μέσο άμυνας ή επίθεσης και για ποιους λόγους.

Σήμερα, υπάρχουν τρεις ορισμοί που περιγράφουν το φαινόμενο της τρομοκρατίας και θεωρούνται κοινώς αποδεκτοί, ενώ έχουν δοθεί σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Ο πρώτος δόθηκε το 1983 από το State Department (Υπουργείο Εξωτερικών) των ΗΠΑ στο «Title 22 of the United States Code, Section 2656(d)» ως μια «προσχεδιασμένη βίαιη ενέργεια, στρεφόμενη ενάντια σε άμαχους στόχους, που πραγματοποιείται από υποεθνικές ή μυστικές ομάδες με πολιτικά κίνητρα, οι οποίες συχνά επιθυμούν να ασκήσουν επιρροή σε ένα ακροατήριο» (Ορφανός, Τρομοκρατία - Άρθρο 187Α ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2022, σ. 11). Ο δεύτερος δόθηκε το 1988 από τους Άλεξ Σμιντ και Άλμπερτ Γιόνγκμαν ως «μια μέθοδος επαναλαμβανόμενων πράξεων βίας, στην οποία εμπλέκονται σχετικά κρυφά άτομα, ομάδες ή κρατικοί δρώντες, λόγω ιδιοσυγκρασίας, εγκληματικών ή πολιτικών λόγων και όπου, σε αντίθεση με τη δολοφονία, οι άμεσοι στόχοι της βίας δεν αποτελούν και τον απώτερο σκοπό αυτής. Τα δε άμεσα θύματα επιλέγονται τυχαία ή μέσω συμβολικής στοχοποίησης, ως μέρος ενός ευρύτερου πληθυσμού-στόχου, στον οποίο αποσκοπεί η πράξη, λειτουργώντας ως μήνυμα προς αυτόν. Έτσι, διαμέσου του θύματος, αποκαθίσταται μια επικοινωνία μεταξύ των

δρώντων και του -τελούντος σε κίνδυνο- ακροατηρίου, μέσω της επιδίωξης τρομοκράτησης, της προβολής απαιτήσεων ή της έλκυσης προσοχής, ανάλογα με την τελική στόχευση, που μπορεί να είναι ο εκφοβισμός, ο πειθαναγκασμός ή η προπαγάνδρα» (Ορφανός, Τρομοκρατία - Άρθρο 187Α ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2022, σσ. 11-12). Ο τρίτος ορισμός υιοθετήθηκε το 1997 από τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (Resolution 51/210) ως «οι εγκληματικές ενέργειες που αποσκοπούν στην πρόκληση φόβου, είτε στο σύνολο της κοινωνίας είτε σε μια ομάδα ατόμων είτε σε μεμονωμένα άτομα, έχοντας ως κίνητρο πολιτικές στοχεύσεις. Οι πράξεις αυτές είναι σε κάθε περίπτωση μη δικαιολογημένες, άσχετα από τη φύση των -εθνικών, θρησκευτικών, φιλοσοφικών, ιδεολογικών, πολιτικών, φυλετικών- κινήτρων που επικαλούνται οι δράστες» (Ορφανός, Τρομοκρατία - Άρθρο 187Α ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2022, σ. 12).

Τον ορισμό της «τρομοκρατίας» προσπάθησε να δώσει και το FBI κάνοντας λόγο για «παράνομη χρήση δύναμης ή βίας, κατά προσώπων ή ιδιοκτησίας, για να εκφοβίσει ή να εξαναγκάσει μια κυβέρνηση, τον άμαχο πληθυσμό, ή οποιοδήποτε τμήμα αυτών, στην προώθηση των πολιτικών ή κοινωνικών στόχων της» (Καρακώστα, 2022, σ. 8).

Η τρομοκρατία αποτελεί ένα από τα πιο πολυσυζητημένα και δύσκολα να οριστούν φαινόμενα στην σύγχρονη εποχή. Η ποικιλομορφία των τρομοκρατικών οργανώσεων και οι διαφορετικοί τους στόχοι καθιστούν τη δημιουργία ενός καθολικά αποδεκτού ορισμού εξαιρετικά δύσκολη. Σε μία ανάλυση 109 ορισμών της τρομοκρατίας, κοινά στοιχεία που προέκυψαν είναι η χρήση βίας/δύναμης, η πολιτική πρόθεση και η δημιουργία φόβου/τρόμου. (Slann & Schechterman, 2023). Ανατρέχοντας στο παρελθόν, παρατηρείται ότι έγιναν κάποιες προσπάθειες ορισμού της τρομοκρατίας, με αρνητικό αποτέλεσμα βέβαια. Πιο συγκεκριμένα, το 1934 το Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών, μετά από πολλές πολιτικές επιθέσεις που είχαν λάβει χώρα, επιχείρησε, μέσω μιας επιτροπής εμπειρογνομόνων, να περιγράψει για πρώτη φορά το φαινόμενο της τρομοκρατίας, ορίζοντάς το και να θέσει κάποιους κεντρικούς άξονες για την καταστολή της με τη σύνταξη δύο συνθηκών (Σύμβαση για την πρόληψη και την καταστολή της τρομοκρατίας και Σύμβαση για την ίδρυση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου), οι οποίες όμως δεν τέθηκαν ποτέ σε εφαρμογή (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 23). Έπειτα, το 1950 επιχειρείται από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου των

Ηνωμένων Εθνών η σύνταξη του ορισμού της τρομοκρατίας, στο πλαίσιο του σχεδίου του Κώδικα για τα εγκλήματα κατά της ειρήνης και της ασφάλειας της Ανθρωπότητας, η προσπάθεια της οποίας απέβη τελικώς άκαρπη καθώς αναφερόταν μόνο στα εγκλήματα από ένα κράτος σε ένα άλλο, αφήνοντας εκτός άλλες μορφές εκδήλωσής της (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 24-25). Στη συνέχεια, το 1966 αρχίζουν οι εργασίες για το σχέδιο της διεθνούς σύμβασης κατά της τρομοκρατίας από τα Ηνωμένα Έθνη, όπου τα κράτη δεν μπορούν να συμφωνήσουν σε ουσιαστικά ζητήματα που άπτονται του φαινομένου της τρομοκρατίας, όπως του όρου «κρατική καταστολή», των ορίων της χρήσης βίας κ.ά. Τις δεκαετίες '70 και '80 δεν φαίνεται να γίνεται κάποια προσπάθεια δημιουργίας του πλαισίου γύρω από τον ορισμό της τρομοκρατίας και την καταπολέμησή της συλλογικά, αλλά το 1996 η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ανακοινώνει τη συγκρότηση μιας επιτροπής που θα αναλάβει να δημιουργήσει μια σύμβαση για τη διεθνή τρομοκρατία και ενώ έχουν υιοθετηθεί περισσότερα από 30 ψηφίσματα έως το 2016, δεν μπόρεσε να καταλήξει σε έναν ορισμό κοινώς αποδεκτό από όλα τα κράτη των Ηνωμένων Εθνών που συμμετείχαν στις εργασίες της Επιτροπής (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 27-29).

Ωστόσο, έως σήμερα δεν καθιερώθηκε ένας ενιαίος ορισμός για την «τρομοκρατία» για όλα τα κράτη και οι λόγοι ανάγονται σε πολλά επίπεδα, όπως λ.χ. της σχετικότητας του φαινομένου, της ερμηνείας που αποδίδει ο κάθε άνθρωπος που παρατηρεί το εν λόγω φαινόμενο, της πολιτικής ιδεολογίας που ενστερνίζεται ο ερμηνευτής, των εθνικών κυβερνητικών συμφερόντων, που επιτάσσουν να γίνεται χρήση του όρου όπως εξυπηρετείται καλύτερα η πολιτική τους και γενικότερα της υποκειμενικής διάστασης των όρων της βίας, του τρόμου, της απειλής (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 15-16). Τα σημαντικότερα εμπόδια που δεν επιτρέπουν την διαμόρφωση του ορισμού του συγκεκριμένου φαινομένου είναι το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών και η χρήση της κρατικής καταστολής ως μέσο αντιμετώπισης της πολιτικής που ασκείται εναντίον του κράτους (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 20-21). Επομένως εξακολουθεί ο νομικός ορισμός της τρομοκρατίας να αποτελεί ζητούμενο για ολόκληρη τη διεθνή κοινότητα και για αυτό από κάποιους ο τρομοκράτης, μπορεί να χαρακτηρίζεται ως «αγωνιστής της ελευθερίας» (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 16)».

Επιχειρώντας μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην έννοια της τρομοκρατίας, θα λέγαμε ότι χωρίζεται σε τέσσερις φάσεις, με την καθεμία να κρατάει κάποιες δεκαετίες. Η πρώτη γίνεται εμφανής την περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης το 1789, όπου η ακραία πολιτική οργάνωση των Ιακωβίνων υπό τον Ροβεσπιέρο, στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν μια νέα κοινωνική τάξη, προχώρησαν σε εκτελέσεις αριστοκρατών για να εκδικηθούν τους αντιφρονούντες (Καρακώστα, 2022, σσ. 5-6). Με τον όρο «terreur» περιέγραφαν την επικράτηση του τρόμου από το γαλλικό κράτος (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 7). Μάλιστα τότε το Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας αποδίδει στη λέξη «τρομοκρατία» την ερμηνεία του «συστήματος, καθεστώτος του τρόμου» για να αναδείξει το κλίμα φόβου που είχαν διασπείρει στη Γαλλία οι Ιακωβίνοι (Τσούλος, 2005, σ. 37). Η δεύτερη φάση αρχίζει την περίοδο περίπου του Α' Παγκοσμίου Πολέμου¹ με την τρομοκρατία να εμφανίζει περισσότερο ιδεολογικό, ανταποικιακό και εθνικιστικό χαρακτήρα, στις περιπτώσεις της Ινδοκίνας, Ινδονησίας, Μαλαισίας, Ινδίας, Αλγερίας (Καρακώστα, 2022, σ. 6). Η τρίτη φάση άρχισε με τον πόλεμο του Βιετνάμ (1955-1975) και μετέπειτα την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου όπου αναδείχθηκαν μαρξιστικά, λενινιστικά και μαοϊκά κινήματα από φοιτητές με επαναστατικό όραμα και με συνθήματα ενάντια στον ιμπεριαλισμό, τον καπιταλισμό και γενικότερα την πολιτική των ΗΠΑ, με έντονο «αντι-αποικιακό» χαρακτήρα (Καρακώστα, 2022, σ. 6). Τότε δημιουργήθηκαν οι γνωστές τρομοκρατικές οργανώσεις που ανέπτυξαν έντονη δράση όπως η Γερμανική Φράξια Κόκκινου Στρατού, η Επαναστατική Οργάνωση 17 Νοέμβρη και ο Επαναστατικός Λαϊκός Αγώνας στην Ελλάδα, η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης κ.ά. Η τέταρτη φάση της τρομοκρατίας ξεκίνησε το 1990 και φτάνει μέχρι το σήμερα, με κορυφαία γεγονότα που συντάραξαν την κοινή γνώμη και τους πολιτικούς ηγέτες όλων των κρατών, την πτώση των Δίδυμων Πύργων την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, τις βομβιστικές επιθέσεις στη Μαδρίτη την 11^η Μαρτίου 2004 στον προαστιακό σιδηρόδρομο της πόλης και στο Λονδίνο την 7^η Ιουλίου 2005 στο δίκτυο μαζικής μεταφοράς της πόλης (μετρό, λεωφορείο), ενώ την τελευταία δεκαετία παρατηρούνται ολοένα και περισσότερα περιστατικά τρομοκρατίας από φανατικούς και ακραίους ισλαμιστές (Καρακώστα,

¹ Αφετηρία του Α' Παγκοσμίου Πολέμου θεωρείται η δολοφονία του διαδόχου του θρόνου της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας στο Σαράγεβο από έναν νέο Σερβοβόσνιο μέλος της οργάνωσης "Mlada Bosna" (Νέα Βοσνία), τον Ιούλιο του 1914.

2022, σ. 6), που υποδηλώνουν ότι το φαινόμενο έχει μετεξελιχθεί και χαρακτηρίζεται έντονα από «προπαγανδιζόμενο τυφλό μίσος ενάντια στην παγκόσμια τάξη πραγμάτων» (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 10).

Ιστορικά, θα λέγαμε ότι από την αρχαιότητα η τρομοκρατία κάνει την εμφάνισή της στην Αρχαία Ελλάδα με την μορφή της «τυραννίας», η οποία ήταν η μεγαλύτερη πολιτική απειλή του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού. Πιο συγκεκριμένα, ο Έλληνας ιστορικός Ξενοφών, περί το 431-350 π.Χ. ανέπτυξε την σημασία του ψυχολογικού πολέμου ενάντια σε εχθρούς. Χαρακτηριστική περίπτωση όμως τον 1^ο αι. μ.Χ. στην Παλαιστίνη, ήταν οι Εβραίοι Ζηλωτές (Σικάριοι²), οι οποίοι έκαναν επιθέσεις σε χώρους με πολύ κόσμο -συνήθως ημέρες γιορτών- εναντίον Εβραίων που είχαν υπόνοιες συνεργασίας με Ρωμαίους (Τσούλος, 2005, σ. 77). Οι Σικάριοι ήταν εξτρεμιστές εθνικιστές που σκορπούσαν τον τρόμο στους υπόλοιπους Εβραίους στην Ιερουσαλήμ και όταν προχωρούσαν σε δολοφονίες ανάμεσα σε πλήθος κόσμου, δεν μπορούσαν να αποκαλυφθούν εύκολα (Τσούλος, 2005, σ. 78).

Ωστόσο το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τρομοκρατικών πράξεων είναι αυτές που έγιναν από τους λεγόμενους «Ασασσίνους³» (ισμαηλιτική αίρεση «Νιζάρι»), μια ισλαμική αίρεση στην περιοχή της Μέσης Ανατολής τον 11^ο-13^ο αι. μ.Χ. με πολιτικό και θρησκευτικό χαρακτήρα, η οποία προχωρούσε σε «πολιτικές» δολοφονίες όσων ήταν αντίθετοι με το Ισλάμ και κυρίως ηγέτες των εχθρών τους (κυρίως Σελτζούκοι Τούρκοι) (Παπαδημητράκης, 2022, σσ. 60-61).

Παράλληλα, στην Ινδία στο τέλος του 18^{ου} αι. εμφανίστηκε μια «μυστική εταιρία» η σέκτα των Θάγκ, αποτελούμενη από Ινδουιστές και μουσουλμάνους, οι οποίοι σκότωναν ταξιδιώτες με τελετουργικό τρόπο, ώστε να τους ληστέψουν, με κίνητρο την πίστη τους (Τσούλος, 2005, σσ. 79-80). Φυσικά η τομή στην ιστορία της ανθρωπότητας που σήμανε την έναρξη της χρήσης του όρου «τρομοκρατία», ήταν η Γαλλική Επανάσταση (1792-1796), όπου καθίσταται φανερό ότι εφαρμόζεται πολιτική κρατικής τρομοκρατίας (Τσούλος, 2005, σσ. 81-82), ενώ ο 19^{ος} αι. είναι η εποχή της

² Το όνομά τους το πήραν από το εγχειρίδιο που χρησιμοποιούσαν για τις δολοφονίες τους, το λεγόμενο «σικάρ» (Τσούλος, 2005, σ. 77).

³ Ο όρος αυτός προέρχεται από τη λέξη «χασασίν» ή «χασισίν» και σημαίνει αυτόν που τρώει χασίς και εκτελεί τις πράξεις υπό την επήρεια χασίς, ενώ από αυτόν προήλθε η λέξη «δολοφόνος» στην αγγλική και άλλες λατινογενείς γλώσσες.

ρωσικής τρομοκρατίας, όπου οι Ρώσοι επαναστάτες επιδιώκουν την ανατροπή του φεουδαρχικού συστήματος, με κορυφαία στιγμή στην παγκόσμια ιστορία την 1^η Μαρτίου 1881 τη δολοφονία του Τσάρου Αλέξανδρου Β' με βόμβα που έριξε ο Ιγκνάτι Γκρινεβίτσκι (Τσούλος, 2005, σσ. 83-84).

Στη σύγχρονη εποχή, η παγκοσμιοποίηση έχει φέρει μαζί της όχι μόνο πρωτοφανείς ευκαιρίες και κάθε είδους πρόοδο, αλλά και εκθετικούς κινδύνους. Οι διασυνδεδεμένες δομές, όπως οι διεθνείς οικονομίες, μπορούν τελικά να επηρεάζουν η μία την άλλη σε πραγματικό χρόνο, όπως και στις κοινωνικές, πολιτιστικές και πολιτικές σφαίρες, όπου το "τοπικό" όλο και περισσότερο σημαίνει "παγκόσμιο". Η διακρατική τρομοκρατία λοιπόν, έχει σταδιακά εξελιχθεί και έχει ανθίσει ακόμη περισσότερο στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Λόγω της απαίτησής της να υπερβαίνει τα σύνορα ενώνοντας υποστηρικτές κοινών ιδεολογιών και φιλοδοξιών, έχει επωφεληθεί από τη συνεχιζόμενη αλληλεξάρτηση που περιλαμβάνει σχεδόν κάθε πτυχή της διασυνοριακής (κυρίως κοινωνικής) δικτύωσης, ουσιαστικά από την προπαγάνδα μέχρι την υποκίνηση, την στρατολόγηση και την υποστήριξη (Stockhammer, 2024).

1.2. Βασικά χαρακτηριστικά της τρομοκρατίας και οι μορφές της στο πέρασμα του χρόνου

Όπως αναλύθηκε εκτενώς στο προηγούμενο κεφάλαιο, παρόλο που δεν υφίσταται ένας διεθνώς αποδεκτός ορισμός για την έννοια της «τρομοκρατίας», υπάρχουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά (Καρακώστα, 2022, σ. 9), τα οποία την αντιπροσωπεύουν με κάποιο τρόπο και κάνουν ορισμένα αδικήματα του κοινού ποινικού δικαίου να έχουν έναν ειδικό χαρακτήρα (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 53). Τα κυριότερα χαρακτηριστικά είναι το πολιτικό (συνήθως) κίνητρο, η χρήση (ή απειλή χρήσης) βίας και η εκ προθέσεως (εκ δόλου) δημιουργία αισθήματος φόβου. Με άλλα λόγια οι τρομοκρατικές πράξεις υποκινούνται συνήθως από άτομα με πολιτική ιδεολογία αντίθετη με την υφιστάμενη στο κράτος που τελούνται και μέσω της βίας, επιχειρείται η ανατροπή της εξουσίας, η αποσταθεροποίηση της νομιμότητας και της ευρυθμίας μιας κοινωνίας, ενώ η πρόκληση φόβου επιφέρει ταραχή και ανασφάλεια

στο κοινωνικό σύνολο. Ανεξάρτητα από τα ιστορικά κοινωνικά οικονομικά και πολιτιστικά πλαίσια γύρω από τα οποία αναπτύσσεται το φαινόμενο της τρομοκρατίας, η κοινή συνισταμένη είναι η τάση κάποιων ομάδων στη βία (Βιδάλη, Η Τρομοκρατία στην Ιταλία κατά τη δεκαετία του '70: Εγκληματολογική & Σωφρονιστική προσέγγιση, 1997, σσ. 14-15).

Ωστόσο τα τρομοκρατικά χτυπήματα που έχουν συμβεί στον κόσμο ανά περιόδους, έχουν αναδείξει ότι τα χαρακτηριστικά της τρομοκρατίας διαρκώς μεταβάλλονται, γιατί είναι άμεσα συναρτώμενα με το προφίλ του/των δράστη/δραστών, το κίνητρο, το *modus operandi*, τους στόχους που επιδιώκονται να πετύχουν μέσω αυτού, την οργάνωση της τρομοκρατικής ομάδας, τις επικοινωνιακές πρακτικές που χρησιμοποιούν, αλλά και τη σχέση που έχουν με κρατικούς φορείς (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 15). Επομένως, είναι ένα φαινόμενο που αλλάζει ποιοτικά χαρακτηριστικά ανάλογα με τον χρόνο, τον τόπο, τους ιδεολογικούς προσανατολισμούς των δραστών, τις συνθήκες σταθερότητας ή κρίσης μιας κοινωνίας και το πολιτικό σύστημα (Βιδάλη, Η Τρομοκρατία στην Ιταλία κατά τη δεκαετία του '70: Εγκληματολογική & Σωφρονιστική προσέγγιση, 1997, σσ. 15-16).

Θα μπορούσαμε να πούμε λοιπόν, ότι μια τρομοκρατική ενέργεια χαρακτηρίζεται ως μια (αιφνιδίως τελούμενη) βίαιη ενέργεια που συνήθως παίρνει τη μορφή ενός εγκλήματος του κοινού ποινικού δικαίου εναντίον κάποιου στόχου - συμβόλου και προσβάλλει συγκεκριμένα έννομα αγαθά όπως της ζωής, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της γενετήσιας ελευθερίας, της δημόσιας τάξης, του πολιτεύματος κ.ά. και έχει απώτερο σκοπό την πρόκληση τρόμου (αιφνιδίου, ακραίου) που αποστερεί του αισθήματος ασφάλειας που νιώθουν οι άνθρωποι σε ένα κράτος (ακόμα και αν δεν είναι παρόντες/μάρτυρες της τρομοκρατικής πράξης) (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 53-54). Το στοιχείο του αιφνιδιασμού και ο υψηλός βαθμός διακινδύνευσης του κρατικού μηχανισμού σε σχέση με την κοινή εγκληματικότητα συμβάλουν στη δημιουργία κρίσης εντός μιας κοινωνίας (Αντωνοπούλου, 2010, σσ. 283-284). Παράλληλα, τα κίνητρα εκδήλωσης των τρομοκρατικών ενεργειών είναι συνήθως πολιτικά, θρησκευτικά ή κοινωνικά και στρέφονται κατά του κρατικού μηχανισμού, ώστε να τον διαταράξουν και οι δράστες όχι μόνο γνωρίζουν τον τρόπο που προκαλούν αλλά επιδιώκουν και αυτόν και το αποτέλεσμα που επέρχεται (λ.χ. θάνατος, τραυματισμός,

υλικές ζημιές), το οποίο συνδέεται αιτιωδώς με την πράξη τους (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 56-57). Επίσης, τα τρομοκρατικά εγκλήματα είναι προσχεδιασμένα, ενώ τελούνται από ομάδες που έχουν κοινά χαρακτηριστικά με αυτά των εγκληματικών οργανώσεων (Συμεωνίδου - Καστανίδου, 2004, σ. 69) και έχουν ως συστατικό στοιχείο τη δημοσιότητα της τρομοκρατικής δράσης ώστε να προκληθεί ο έντονος φόβος στο κοινωνικό σύνολο (Παπαδάτος, Η Τρομοκρατία, 1987, σ. 16). Στη σύγχρονη εποχή, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι τρομοκρατικές οργανώσεις πλέον έχουν «υβριδικά χαρακτηριστικά», δηλαδή οι τρομοκράτες δεν επιδιώκουν μόνο την προώθηση της ιδεολογίας που πρεσβεύουν, αλλά και οικονομικό όφελος από τη συμμετοχή τους και αυτό αναδεικνύει και την σχέση που υπάρχει ανάμεσα σε αυτές και άλλα εγκλήματα, όπως τα ναρκωτικά, το οργανωμένο έγκλημα, κ.λ.π. (Παπαδημητράκης, 2022, σ. 73). Η υβριδική τρομοκρατία αποτελεί ένα ιδιαίτερο φαινόμενο που συνδυάζει συμβατικές και ασύμμετρες τακτικές με σκοπό την επίτευξη στρατηγικών στόχων. Αυτό περιλαμβάνει τη χρήση τεχνολογιών αιχμής, όπως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, για προπαγάνδα και στρατολόγηση, αλλά και την εκμετάλλευση των αδυναμιών των στόχων τους. Οι υβριδικές τακτικές αυτές αναδεικνύονται ολοένα και περισσότερο, καθιστώντας την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας πιο περίπλοκη και απαιτητική. Η ευρεία χρήση εικονικών (επικοινωνιακών, όπλων κ.λπ.) τεχνολογιών και drones ως μέσων τρομοκρατικών δραστηριοτήτων δείχνει μια βαθιά κατανόηση της ανάγκης για έλεγχο των ροών πληροφορίας (Stockhammer, 2024).

Η τρομοκρατία, στο πέρασμα του χρόνου, λαμβάνει και νέες μορφές, οπότε είναι ιδιαίτερα δύσκολο να γίνει ανάλυση όλων των μορφών που έχει λάβει κατά καιρούς και ως εκ τούτου δεν μπορούν να οριοθετηθούν όλες. Για να κατανοήσει κανείς την προσαρμοστικότητα του φαινομένου στις νέες συνθήκες, θα μπορούσε να ανατρέξει στην πρόσφατη επικαιρότητα και συγκεκριμένα στην εποχή της πανδημίας του COVID-19. Η παγκόσμια πανδημία COVID-19 προσέελκυσε την προσοχή τρομοκρατικών και εξτρεμιστικών ομάδων, οι οποίες εξέφρασαν ενδιαφέρον για την εκμετάλλευση του ιού. Αν και τα συμβατικά μέσα - το όπλο και η βόμβα - παραμένουν τα προτιμώμενα μέσα επίθεσης των τρομοκρατών, κάποιες ομάδες, όπως το Ισλαμικό Κράτος και οι ακροδεξιές εξτρεμιστικές ομάδες, έχουν δείξει προθέσεις να αξιοποιήσουν τον ιό. Οι τρομοκράτες και οι εξτρεμιστές δεν θα σταματήσουν να

χρησιμοποιούν ό,τι λειτουργεί για τους σκοπούς τους, και η χρήση βιολογικών όπλων αποτελεί ένα τέτοιο μέσο. Η πανδημία ανέδειξε νέες ευκαιρίες για την προώθηση της ιδεολογίας και των σκοπών τους μέσω της ψηφιακής επιτάχυνσης και της αύξησης της επιρροής τους κατά τη διάρκεια του COVID-19 (Gunaratna & Petho'-Kiss, 2023). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τον 21^ο αιώνα που διανύουμε, διακρίνεται σε κάποιες κατηγορίες ανάλογα με την ιδεολογία και τον στόχο που επιδιώκουν να εξυπηρετήσουν. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει απελευθερωτικά κινήματα που στοχεύουν στην ανεξαρτησία και στηρίζονται στο λαό, η δεύτερη είναι περισσότερο αντιιμπεριαλιστές που στοχεύουν στην πάλη των κοινωνικών τάξεων, η τρίτη είναι πιο περιθωριακές ομάδες που επιδιώκουν την επανάσταση σε δημοκρατικές κοινωνίες που (για κάποιο λόγο) τους καταπιέζει και η τελευταία είναι η κρατική και παρακρατική τρομοκρατία που επιθυμεί να παραμείνει στην εξουσία με οποιοδήποτε τίμημα (Καρακώστα, 2022, σσ. 10-11).

Μια άλλη κατηγοριοποίηση της τρομοκρατίας γίνεται ανάλογα με τον χώρο που τελείται και το αποτέλεσμα που στοχεύει να επιτύχει. Ως εκ τούτου ως προς το χώρο, υπάρχει η εθνική-εσωτερική τρομοκρατία, η εσωτερική τρομοκρατία με διεθνείς διαστάσεις (σε στόχους της χώρας αλλά σχετική με συμφέροντα άλλων κρατών) ή διεθνή υποστήριξη από άλλο κράτος, η διεθνής τρομοκρατία και η συγκεκαλυμμένη, στην οποία δεν αποκαλύπτεται ο υποκινητής (Καινούργιος, 2022, σ. 9). Με άλλα λόγια, οι τρομοκρατικές ομάδες διακρίνονται σε εθνικιστικές-αποσχιστικές με στόχο την αυτοδιάθεση των λαών, ιδεολογικές με στόχο την ανατροπή του καθεστώτος και θρησκευτικές, με στόχο την ικανοποίηση των αιτημάτων τους που άπτονται του θρησκευτικού ιδεώδους τους (Παπαδημητράκης, 2022, σ. 64). Από την άλλη, ως προς το αποτέλεσμα, διακρίνεται στην τρομοκρατία με εθνικοαπελευθερωτικά χαρακτηριστικά, τρομοκρατία ως αντίποινα ή με σκοπό ανατροπής καθεστώτων, τρομοκρατία προς υποστήριξη των καθεστώτων, ισλαμικός εξτρεμισμός και ακροδεξιά τρομοκρατία (Καινούργιος, 2022, σ. 9).

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι μεγαλύτερο κίνδυνο διεθνώς, αποτελούν οι θρησκευτικές (ισλαμικές) τρομοκρατικές οργανώσεις⁴, όπως η Αλ Κάϊντα, το Ισλαμικό Χαλιφάτο, η

⁴ Ο Οσάμα Μπιν Λάντεν αποτέλεσε την μορφή που κατάφερε να συγκεντρώσει τον μουσουλμανικό πληθυσμό και να τον στρατεύσει εναντίον της Δύσης.

Χαμάς κ.ά. που στοχεύουν όχι μόνο στην αποτίναξη του δυτικού τρόπου ζωής, αλλά και στην ίδρυση θεοκρατικών κρατικών δομών, χρησιμοποιώντας ως μέσο τα πρότυπα του ανταρτοπόλεμου του Βιετνάμ και την πλήρη στήριξη των λαϊκών πληθυσμών των περιοχών της Μέσης Ανατολής, με την πεποίθηση ότι ο θεός (ή κάποια ανώτερη δύναμη) θα τους ανταμείψει στη μετά θάνατον ζωή (Παπαδημητράκης, 2022, σσ. 65-66). Επίσης, αξίζει να αναφέρουμε ότι τα τελευταία χρόνια δημιουργείται και άλλο ένα είδος τρομοκρατίας, η «*τρομοκρατία της εγγύτητας*» που δεν αποσκοπεί να πλήξει συγκεκριμένο στόχο, αλλά μπορεί να είναι και ένα «τυφλό χτύπημα» σε οποιονδήποτε στόχο, με αποτέλεσμα αυτή η τρομοκρατία να διαχέει ακόμα μεγαλύτερο φόβο στους ανθρώπους (Συκιώτου, 2016, σσ. 200-201).

Επισημαίνεται βέβαια, ότι θα πρέπει να διακρίνεται η τρομοκρατία από άλλες μορφές (αυθόρμητης κοινωνικής) βίας που κάνουν την εμφάνισή τους αλλά και τα πολιτικά εγκλήματα, με τα οποία παρόλο που ομοιάζουν σε ορισμένα σημεία, υπάρχουν σημαντικές διαφορές. Όλα αυτά συνθέτουν τον «ασύμμετρο πόλεμο» (Παπαδημητράκης, 2022, σ. 65) που παρατηρείται στη σύγχρονη εποχή που ζούμε. Από ορισμένους η χρήση τρομοκρατίας έχει χαρακτηριστεί ως πολιτική πρακτική-πρόταση για την ικανοποίηση ιδιοτελών συμφερόντων της εκάστοτε κρατικής εξουσίας, γεγονός που κάνει το έγκλημα της τρομοκρατίας να λαμβάνει χαρακτηριστικά «πολιτικού εγκλήματος» (Λοβέρδος, 1987, σσ. 222-224) (Παπαδάτος, Η Τρομοκρατία, 1987, σ. 16). Ωστόσο, θεωρείται δεδομένη η πολιτική φύση της τρομοκρατίας, μιας και προσβάλλει την έννομη τάξη ενός κράτους και προσπαθεί να μεταβάλλει τις σχέσεις εξουσίας στο πολιτικό σύστημα (Βιδάλη, Η Τρομοκρατία στην Ιταλία κατά τη δεκαετία του '70: Εγκληματολογική & Σωφρονιστική προσέγγιση, 1997, σσ. 20-21).

Η τρομοκρατία, αν και συχνά εμφανίζεται ως μια φαινομενικά παράλογη μορφή βίας, βασίζεται σε μια συγκεκριμένη ηθική λογική. Οι τρομοκράτες πιστεύουν ότι οι πράξεις τους είναι αναγκαίες για την καταπολέμηση της αδικίας και την επίτευξη των στόχων τους. Αυτή η αυτοδικαίωση δίνει στην τρομοκρατία έναν μεσσιανικό χαρακτήρα, όπου δεν υπάρχει χώρος για συμβιβασμό με το 'κακό'. Η τρομοκρατία είναι, κατά βάση, ένα ηθικό πρόβλημα, και οι τρομοκράτες θεωρούν τους εαυτούς τους ως θύματα μιας καταπιεστικής πολιτικής τάξης (Slann & Schechterman, 2023).

1.3. Τα αίτια εκδήλωσης των τρομοκρατικών ενεργειών

Στο παρόν υποκεφάλαιο, για να προχωρήσουμε στην ανάλυση των παραγόντων που οδηγούν στην εκδήλωση τρομοκρατικών ενεργειών, χρήσιμο θα ήταν να κάνουμε μια σύντομη επισκόπηση στα γενικότερα αίτια που προάγουν το έγκλημα και τη βία στις μέρες μας, στη σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, από εγκληματολογικής σκοπιάς. Έχουν διατυπωθεί πολλές θεωρίες σχετικά με την εγκληματογένεση, που άλλες συνίστανται σε βιολογικές παραμέτρους⁵ όπως την κληρονομικότητα, την μειωμένη ή ελλιπή κοινωνικοποίηση, τα πρωτόγονα συναισθήματα, ενώ άλλες σε κοινωνικές παραμέτρους⁶ όπως τις κοινωνικές συνθήκες ή τη δομή μιας κοινωνίας (Βιδάλη, Έγκλημα και Κοινωνία, 2019, σσ. 31-32).

Ωστόσο, σύμφωνα με τον Sutherland, οι άνθρωποι εγκληματούν γιατί εκτίθενται σε πληθώρα συναναστροφών με εγκληματικά κατάλοιπα, σε ιδέες και αντιλήψεις που ενέχουν την παραβίαση του νόμου («θεωρία των διαφορικών συναναστροφών»), ενώ σύμφωνα με τον Merton, αυτό συμβαίνει όταν οι νόμοι χάνουν το κύρος τους και οι κοινωνικές δομές δημιουργούν τέτοιες αντιθέσεις ως προς τις παρεχόμενες ευκαιρίες για την επίτευξη των στόχων από τους ανθρώπους, με αποτέλεσμα να υπάρχει διαρκής αίσθηση του ανικανοποίητου στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες και όξυνση των μεταξύ τους διαφορών («θεωρία της ανομίας ή της έντασης») (Βιδάλη, Έγκλημα και Κοινωνία, 2019, σσ. 40-42).

Είναι γεγονός ότι τα εγκλήματα διαφέρουν και ανάλογα με τα χαρακτηριστικά τους και τις καταβολές τους, μπορούμε να προσδιορίσουμε τις αιτίες που τα προκαλούν. Λέγεται ότι η τρομοκρατία συνιστά *«απάντηση στην αδικία* (Καρανικόλας, 2012, σ. 147)» και ανάλογα με την περίοδο-εποχή που εμφανίζεται και γενικότερα την περιρρέουσα ατμόσφαιρα έχει και άλλα αίτια που την προάγουν. Οι τρομοκρατικές ενέργειες λοιπόν,

⁵ Η αλλιώς θα λέγαμε στη διαφορετικότητα του εγκληματία, που έχει μια έμφυτη ροπή στο έγκλημα και υπολείπεται σε συναισθήματα ευπλαχνίας και ανθρωπιάς απέναντι σε άλλους ανθρώπους.

⁶ Όπως τη φτώχεια, την ανέχεια, την άνιση κατανομή του πλούτου που οδηγεί τους ανθρώπους από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα στην διάπραξη εγκλημάτων.

συνιστούν ένα σύνθετο κοινωνικό φαινόμενο που πηγάζει από συγκεκριμένους παράγοντες που άπτονται τόσο της ψυχολογικής πλευράς των δραστών τους⁷, όσο και των συνθηκών της κοινωνίας στην οποία δρουν. Επομένως είναι αδιαμφισβήτητο ότι τα αίτια εκδήλωσής τους αλλάζουν με τον καιρό.

Βασική αιτία εκδήλωσης τρομοκρατικών πράξεων από άτομα ή ομάδες ατόμων μπορεί να θεωρηθεί ο υπερβολικός (τυφλός) φανατισμός που αφορά είτε τη θρησκεία, είτε την πολιτική ιδεολογία, είτε την οικονομική τους κατάσταση και οδηγεί στην ακραία χρήση βίας, με απώτερο σκοπό την ικανοποίηση των αιτημάτων τους, τα οποία δεν διεκδικούν με ειρηνικό και δημοκρατικό τρόπο. Η ανάγκη ένταξης κάποιου ανθρώπου σε μια τρομοκρατική οργάνωση μπορεί να υποδηλώνει όχι μόνο ψυχικά/ψυχολογικά προβλήματα και διαταραχές, αλλά και την επιθυμία του να συμμετάσχει σε μια ομάδα και να αποτινάξει τυχόν ευθύνες των επιλογών της ζωής του, μετακυλώντας τες στην κοινωνία ή την πολιτική ηγεσία (Παπαδάτος, Η Τρομοκρατία, 1987, σ. 137). Επίσης, η φτώχεια και η οικονομική εξαθλίωση των κατώτερων (συνήθως) κοινωνικών στρωμάτων οδηγούν στην εκδήλωση της οργής και του φθόνου τους μέσω της βίας και της τρομοκρατικής δράσης, ενώ και το πολιτικό σύστημα που διέπει μια χώρα παίζει σπουδαίο ρόλο ως προς την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και των μέτρων που επιβάλλονται, ιδίως όταν είναι αρκετά καταπιεστικά και άδικα για τον άνθρωπο (Παπαδάτος, Η Τρομοκρατία, 1987, σ. 20). Η βασική πεποίθηση των τρομοκρατών που τους οδηγεί στην εγκληματική τους δράση είναι ότι συνιστούν «μάρτυρες» πίστης, πολιτικής ή άλλης ιδεολογίας, για την οποία πρέπει να θυσιάσουν τις ζωές τους για να σώσουν ένα κομμάτι του κόσμου. Διακατέχονται δηλαδή από έναν «μυστικισμό του θανάτου», που δίνει νόημα στις πράξεις τους (Παπαδάτος, Η Τρομοκρατία, 1987, σ. 134). Στη χώρα μας βέβαια, οι πιο συχνές εκδηλώσεις τρομοκρατικών ενεργειών έχουν τις ρίζες τους στην πολιτική (επαναστατική) ιδεολογία των τρομοκρατών, οι οποίοι αντιτίθενται στην κυβέρνηση και την πολιτική που αυτή ασκεί, θεωρώντας την ανεπαρκή και ακατάλληλη για την πλειοψηφία του κοινωνικού συνόλου.

⁷ Ο Φρόυντ είχε διατυπώσει την εξής φράση, η οποία επικρίθηκε αρκετά, ότι «ο άνθρωπος βρίσκεται βασικά κάτω από την επίδραση μιας αναπότρεπτης τραγικής παρόρμησης: να καταστρέψει είτε τον εαυτό του, είτε τους άλλους», θέλοντας να τονίσει την επιθετικότητα που κρύβεται εσωτερικά στον άνθρωπο, βλ. (Παπαδάτος, Η επιθετικότητα, η βία και η καταστροφικότητα στην κοινωνική διαβίωση, 1980, σ. 22)

Ακόμη, η ψυχολογία των λεγόμενων 'μοναχικών λύκων' αποτελεί ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον και κρίσιμο θέμα στην ανάλυση της τρομοκρατίας. Αυτοί οι τρομοκράτες δρουν ανεξάρτητα, χωρίς άμεση καθοδήγηση από οργανώσεις, αν και μπορεί να εμπνέονται από την ιδεολογία τους. Ο συνδυασμός προσωπικών παραγόντων, όπως η αίσθηση αδικίας ή η ανάγκη για αναγνώριση, και η έκθεση σε ριζοσπαστικές ιδεολογίες μέσω του διαδικτύου, τους ωθεί σε βίαιες πράξεις. Αυτό το φαινόμενο τονίζει την ανάγκη για κατανόηση των ατομικών κινήτρων και της ψυχολογίας πίσω από τις τρομοκρατικές ενέργειες, προκειμένου να αναπτυχθούν αποτελεσματικές στρατηγικές πρόληψης και παρέμβασης (Stockhammer, 2024).

Η τρομοκρατία στοχεύει συχνά να προκαλέσει όχι μόνο φυσική βλάβη, αλλά και βαθιές ψυχολογικές επιπτώσεις στο ευρύτερο κοινό. Μέσω της δημιουργίας τρόμου και ανασφάλειας, οι τρομοκράτες επιδιώκουν να αποσταθεροποιήσουν την κοινωνία και να επηρεάσουν τις πολιτικές αποφάσεις. Οι επιθέσεις τους είναι συνήθως συμβολικές και στοχεύουν να μεταφέρουν ένα μήνυμα, υπογραμμίζοντας την αδυναμία της κυβέρνησης να προστατεύσει τους πολίτες της. Αυτός ο ψυχολογικός πόλεμος είναι ένας από τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους που οι τρομοκράτες χρησιμοποιούν για να επιτύχουν τους στόχους τους (Slann & Schechterman, 2023).

1.4. Η διαφορά της τρομοκρατίας με το οργανωμένο έγκλημα

Μπορεί στην αντίληψη της κοινής γνώμης, η τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα να μοιάζουν πολύ⁸ ή ακόμα και να ταυτίζονται σε πολλές περιπτώσεις, αλλά είναι δύο διαφορετικές έννοιες, δύο διαφορετικά και σύνθετα φαινόμενα των κοινωνιών με διεθνείς διαστάσεις. Τα δύο αυτά αδικήματα έχουν χαρακτηριστεί από τον (ακραίο) Γερμανό θεωρητικό Gunther Jakobs ότι θα μπορούσαν να συνθέτουν το «*δίκαιο του εχθρού*» (Καϊάφα - Γκμπάντι Μ. , Η οριοθέτηση του αξιοποίνου της τρομοκρατίας και οι προκλήσεις για ένα δικαιοκρατούμενο ποινικό δίκαιο, 2005)», το

⁸ Χαρακτηριστικά και των δύο είναι η αυστηρή δομή, η υποχρέωση υπακοής και η βία (Βαθρακοκοίλης, 2001, σσ. 54-55)

οποίο είναι το ποινικό δίκαιο που αντιμετωπίζει τον δράστη ως εχθρό της κοινωνίας που προσπαθεί να καταστρέψει αυτήν και την έννομη τάξη γενικότερα. Αναφορικά με το οργανωμένο έγκλημα, έχουν υποστηριχθεί πολλές θεωρίες που αποδίδουν έναν ορισμό για αυτό. Οι πρώτες προσπάθειες ορισμού του φαινομένου αυτού έγιναν περίπου τη δεκαετία του '60 στις ΗΠΑ, όταν ο Cressey χαρακτήρισε ως οργανωμένο έγκλημα «*μια ιεραρχικά δομημένη οργάνωση, με τυπικούς κανόνες και αποτελούμενη από άτομα με συγκεκριμένες εξειδικευμένες λειτουργίες εντός της ιεραρχίας* (Ορφανός, Οργανωμένο Έγκλημα - Άρθρο 187 ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2021, σ. 48)» και ο Weigend συνέδεσε αυτό το φαινόμενο με την απόκτηση οικονομικής ισχύος και πολιτικής επιρροής, την άσκηση βίας και τρομοκρατίας, τη διαφθορά και την δημιουργία κατ' επίφαση νομιμότητας (Ορφανός, Οργανωμένο Έγκλημα - Άρθρο 187 ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2021, σ. 48). Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με τον Chambliss⁹, η ανάπτυξη του οργανωμένου εγκλήματος, συνδέεται τόσο με τη δομή της κοινωνίας, όσο και με τη διακίνηση της ροής του «βρώμικου» χρήματος που διαπερνά όλα τα επίπεδα του κρατικού συστήματος, μέσω δικτύων συνεργασίας («πελατείας-πατρωνίας») και ανοχής παράνομων πράξεων (Βιδάλη, Πέρα από τα όρια - Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα, 2017, σσ. 154-155).

Στη χώρα μας, πολλοί ερευνητές έχουν επιχειρήσει να αποδώσουν έναν ορισμό για το οργανωμένο έγκλημα, αποτυπώνοντας συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως της ιεραρχικής δομής, της επιδίωξης προσπορισμού οικονομικού οφέλους¹⁰, του σχεδιασμού των εγκληματικών δραστηριοτήτων, της διαπλοκής με κρατικούς φορείς και της απειλής που συνιστά εν γένει για την έννομη τάξη (Ορφανός, Οργανωμένο Έγκλημα - Άρθρο 187 ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2021, σσ. 49-52). Στο εθνικό μας δίκαιο, το οργανωμένο έγκλημα ορίζεται στο πλαίσιο της διάταξης του αρ. 187 Π.Κ. και έχει συγκεκριμένες προϋποθέσεις: α) συγκρότηση/ένταξη σε ομάδα, β) ομάδα με δομή, ιεραρχία και σχέδιο, γ) πάνω από τρία μέλη στην ομάδα, δ)

⁹ Ο οποίος είχε μέντορα και καθηγητή τον Cressey, πλην όμως η οπτική του διέφερε σημαντικά από αυτόν, για περισσότερα βλ. (Καλλίρης, 2022, σ. 103)

¹⁰ Χωρίς να καθίσταται εν στενή εννοία αμιγώς «οικονομικό έγκλημα» και χωρίς να συνιστά το οικονομικό όφελος βασικό στοιχείο της εγκληματικής οργάνωσης, αν και θα έπρεπε (Χλούπης, Το άρθρο 187 ΠΚ "Οι περιπέτειες μιας εγκληματικής οργάνωσης", 2020, σσ. 541-542)

διάρκεια δράσης και ε) επιδίωξη τέλεσης περισσότερων κακουργημάτων. Ωστόσο, η πρακτική εφαρμογή της συγκεκριμένης διάταξης, παρουσιάζει πολλά ζητήματα, είτε λόγω δυσκολίας απόδειξης των ανωτέρω προϋποθέσεων για την τυποποίηση μιας αξιόποινης πράξης ως εγκληματική οργάνωση, είτε λόγω πλημμελειών στον σχηματισμό της ποινικής δικογραφίας από τα ανακριτικά και δικαστικά όργανα, είτε για λόγους σκοπιμότητας (Σταμούλη, Ποινική Δικαιοσύνη και εξουσίες: το παράδειγμα του οργανωμένου εγκλήματος, 2018, σσ. 284-291). Πρέπει μάλιστα να σημειωθεί ότι στη χώρα μας, ο ν. 2928/2001 έφερε στην επιφάνεια από ποινικής πλευράς το αδίκημα της εγκληματικής οργάνωσης, καθώς μέχρι πρότινος υπήρχαν αποσπασματικές διατάξεις με τους ν. 2145/1993 και ν. 2331/1995 (Χλούπης, Το άρθρο 187 ΠΚ "Οι περιπέτειες μιας εγκληματικής οργάνωσης", 2020, σ. 537).

Μέχρι και σήμερα όμως παρατηρούμε ότι η τρομοκρατία και το οργανωμένο έγκλημα έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά που τα κάνει να είναι «συγγενή» εγκληματικά φαινόμενα, αλλά ταυτόχρονα έχουν και ουσιαστικές διαφορές. Και τα δύο αποτελούν «παράνομα μορφώματα» της κοινωνίας, που προσπαθούν να δρουν κρυφά και μυστικά από τον δικωτικό έλεγχο του κράτους, χρησιμοποιώντας πολλές φορές «κάλυψη» από διεφθαρμένους κρατικούς λειτουργούς και βία για να πετύχουν τους σκοπούς τους. Παράλληλα, είναι γεγονός ότι και για τα δύο αδικήματα στην πλειοψηφία τους, μένουν ασύλληπτοι οι δράστες και ανεξιχνίαστες οι υποθέσεις, καθώς παρατηρείται κάποια «δυσπραγμία» στον κρατικό μηχανισμό καταστολής ή έλλειψη πολιτικής βούλησης και κατεύθυνσης (Χλούπης, Το άρθρο 187 ΠΚ "Οι περιπέτειες μιας εγκληματικής οργάνωσης", 2020, σ. 539). Όμως ο πρωταρχικός σκοπός μιας τρομοκρατικής οργάνωσης σπανίως είναι το οικονομικό όφελος (Βαθρακοκοίλης, 2001, σ. 55), συνήθως είναι ιδεολογικά τα κίνητρα των δραστών, εν αντιθέσει με μια εγκληματική οργάνωση (Ορφανός, Οργανωμένο Έγκλημα - Άρθρο 187 ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2021, σ. 67). Βέβαια, αξίζει να σημειώσουμε ότι μεγάλο ποσοστό των εσόδων των τρομοκρατικών οργανώσεων, προέρχεται από άλλες εγκληματικές ενέργειες, οι οποίες αποφέρουν μεγάλη οικονομική δύναμη, τόσο για την συντήρηση του εσωτερικού τους κορμού, όσο και για την ανάπτυξη αμυντικών μηχανισμών κατά μιας πιθανής απειλής (Παπαδημητράκης, 2022, σσ. 70-72).

Επίσης, μια τρομοκρατική οργάνωση αποσκοπεί να αποσταθεροποιήσει τα θεμέλια μιας κοινωνίας, πλήττοντας κάποιον στόχο που συνδέεται με το «status quo» της εξουσίας (Ορφανός, Οργανωμένο Έγκλημα - Άρθρο 187 ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2021, σ. 68), ενώ μια εγκληματική οργάνωση σε καμία περίπτωση δεν το επιδιώκει αυτό και μάλιστα την εξυπηρετεί πολλές φορές το σύστημα όπως είναι δομημένο μέσω των δικτύων συνεργασίας που δημιουργεί. Ακόμη μία διαφορά τους είναι ότι το οργανωμένο έγκλημα έχει πραγματοπαγή χαρακτήρα, δηλαδή δίνεται περισσότερη σημασία στο σχέδιο που επιδιώκεται να υλοποιηθεί μέσα από την εγκληματική οργάνωση, παρά στο πρόσωπο που εκτελεί ή στις σχέσεις που συνδέουν τα μέλη μεταξύ τους στην ομάδα. Αντιθέτως, στο αδίκημα της τρομοκρατίας, η σχέση των μελών της τρομοκρατικής οργάνωσης είναι πιο προσωπική, καθώς τις περισσότερες φορές έχουν κοινή ιδεολογία και στάση ζωής, η οποία τους ενώνει στην διάπραξη τρομοκρατικών πράξεων (Ορφανός, Οργανωμένο Έγκλημα - Άρθρο 187 ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2021, σσ. 52-53). Τέλος, η σημαντικότερη -ίσως- διαφορά των δύο αδικημάτων, υποστηρίζεται ότι είναι στο διαφορετικό άδικο των αξιόποινων πράξεων (Ορφανός, Οργανωμένο Έγκλημα - Άρθρο 187 ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2021, σ. 69). Με άλλα λόγια, η τρομοκρατία σε σχέση με το οργανωμένο έγκλημα θέτει σε διακινδύνευση ουσιαστικής αξίας ατομικά και υπερατομικά έννομα αγαθά, κλονίζοντας συθέμελα μια χώρα ή έναν διεθνή οργανισμό, ενώ η εγκληματική οργάνωση περικλείει συνήθως εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης που δεν έχουν τον ίδιο αντίκτυπο στην κοινωνία, όπως της τρομοκρατίας.

Κεφάλαιο 2ο: Οι στρατηγικές της εθνικής και ενωσιακής έννομης τάξης ενάντια στην εκδήλωση τρομοκρατικών ενεργειών

2.1. Το αδίκημα της τρομοκρατίας στην εθνική και ενωσιακή έννομη τάξη

2.1.1. Στο εθνικό δίκαιο

Στο παρόν κεφάλαιο, επιχειρείται να αναλυθεί το αδίκημα της τρομοκρατίας όπως θεμελιώνεται τόσο στο εθνικό μας δίκαιο, όσο και στο ενωσιακό. Ξεκινώντας από την εθνική έννομη τάξη, το αδίκημα της τρομοκρατίας προβλέπεται στο αρ. 187^A Π.Κ. και συγκεκριμένα στην παρ.1 ορίζεται ότι *«Όποιος τελεί κακούργημα ή οποιοδήποτε έγκλημα γενικής διακινδύνευσης ή έγκλημα κατά της δημόσιας τάξης υπό συνθήκες ή με τέτοιον τρόπο ή σε τέτοια έκταση που να προκαλεί σοβαρό κίνδυνο για τη χώρα ή για διεθνή οργανισμό και με σκοπό να εκφοβίσει σοβαρά έναν πληθυσμό ή να εξαναγκάσει παρανόμως δημόσια αρχή ή διεθνή οργανισμό να εκτελέσει οποιαδήποτε πράξη ή να απόσχει από αυτή ή να βλάψει σοβαρά ή να καταστρέψει τις θεμελιώδεις συνταγματικές, πολιτικές ή οικονομικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού τιμωρείται με την ποινή που προβλέπεται για το τελούμενο έγκλημα αυξημένη ως εξής: α) Αν πρόκειται για ποινή ισόβιας κάθειρξης, προβλεπόμενης διαζευκτικά με ποινή κάθειρξης τουλάχιστον δέκα ετών, επιβάλλεται κάθειρξη ισόβια ή πρόσκαιρη τουλάχιστον δώδεκα ετών. β) Αν πρόκειται για ποινή κάθειρξης τουλάχιστον δέκα ετών, επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δώδεκα ετών. γ) Αν πρόκειται για ποινή κάθειρξης, επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον επτά ετών. δ) Αν πρόκειται για ποινή φυλάκισης, το κατώτατο όριο επαυξάνεται κατά ένα έτος.»*. Μέσα από αυτήν την διάταξη, διαφαίνεται ο σκοπός του νομοθέτη να διαφυλάξει το έννομο αγαθό της δημόσιας τάξης από οποιονδήποτε κίνδυνο δύναται να δημιουργηθεί και να διαταράξει το κοινωνικό σύνολο (Ορφανός, Τρομοκρατία - Άρθρο 187Α ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2022, σσ. 62-64). Δεν είναι άλλωστε τυχαίο, ότι το εν λόγω αδίκημα είναι στο Κεφάλαιο ΣΤ' του

Ειδικού Μέρους του Π.Κ. «Εγκλήματα κατά της δημόσιας τάξης», αμέσως μετά το αδίκημα της εγκληματικής οργάνωσης (αρ. 187 Π.Κ.), κάνοντας το να συγκαταλέγεται στα πιο σοβαρά εγκλήματα του ποινικού μας δικαίου, που ταράζουν την οργάνωση και δομή της κοινωνίας και την ευταξία ενός κράτους.

Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί, ότι η τρομοκρατία τέθηκε για πρώτη φορά στο ποινικό μας δίκαιο ως ξεχωριστό ποινικό αδίκημα, με τον ν. 3251/2004, κάτι που αποτέλεσε σταθμό για το εθνικό μας ποινικό δικονομικό σύστημα, καθώς μέχρι τότε ο ν. 2928/2001 δεν διέκρινε την εγκληματική οργάνωση από την τρομοκρατική, με αποτέλεσμα να ταυτίζονται ως προς την ποινική τους αντιμετώπιση (Σταμούλη, Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες αγορές και διαφθορά στην Ελλάδα, σσ. 220-221).

Επιχειρώντας να κάνουμε μια σύντομη ανάλυση της παρ. 1 του αδικήματος του αρ. 187^A Π.Κ., αντιλαμβανόμαστε από τις πρώτες λέξεις στο εν λόγω άρθρο, ότι αφορά αξιόποινες πράξεις τεράστιας ποινικής απαξίας («κακούργημα», «έγκλημα γενικής διακινδύνευσης», «έγκλημα κατά της δημόσιας τάξης») που θέτουν σε «σοβαρό κίνδυνο» μια χώρα ή έναν διεθνή οργανισμό και αυτός που τις τελεί (τρομοκράτης) έχει σκοπό να εκφοβίσει σοβαρά έναν πληθυσμό ή να εξαναγκάσει παρανόμως δημόσια αρχή ή διεθνή οργανισμό να εκτελέσει οποιαδήποτε πράξη ή να απόσχει από αυτή ή να βλάψει σοβαρά ή να καταστρέψει τις θεμελιώδεις συνταγματικές, πολιτικές ή οικονομικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού. Όμως είναι γενικώς παραδεκτό ότι το συγκεκριμένο αδίκημα είναι αρκετά αφηρημένο ως προς τον τρόπο τυποποίησής του και ιδίως αναφορικά με τον τρόπο τέλεσής του, με αποτέλεσμα αυτό να επιτρέπει τις δικαστικές αρχές να υπάγουν σε αυτήν την περίπτωση αδιακρίτως πολλές μορφές συμπεριφοράς¹¹ (Χλούπης, Το άρθρο 187 ΠΚ "Οι περιπέτειες μιας εγκληματικής οργάνωσης", 2020, σσ. 538-539), ακόμα κι όταν δεν είναι νομικά ορθό (Ορφανός, Τρομοκρατία - Άρθρο 187Α ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2022, σ. 70).

Προχωρώντας στην παρ. 2 του αρ. 187^A Π.Κ. αξίζει να σημειώσουμε τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν μια «τρομοκρατική οργάνωση» σύμφωνα με το εθνικό μας δίκαιο και παρέχουν τον ορισμό της. Μια δομημένη και με διαρκή δράση ομάδα που αποτελείται

¹¹ Κάτι αντίστοιχο ισχύει και για το αδίκημα του αρ. 187 Π.Κ.

από τρία ή περισσότερα άτομα, που δρουν από κοινού και επιδιώκουν την τέλεση του εγκλήματος της παρ. 1 του ιδίου άρθρου, συνιστά τρομοκρατική οργάνωση. Επομένως, δεν είναι τρομοκρατική οργάνωση μια απλή συμφωνία, αλλά μια «σύμπραξη» που έχει σταθερούς δεσμούς και αδιάσπαστη σχέση μεταξύ των μελών στηριζόμενη στην ιεραρχία, τους ρόλους και τους κανόνες εντός της ομάδας και που λειτουργεί με μεθοδικό σχέδιο το οποίο υπακούουν όλα τα μέλη (Ορφανός, Τρομοκρατία - Άρθρο 187Α ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2022, σσ. 72-76).

Τέλος, τονίζεται ότι η εν λόγω διάταξη του αρ. 187^Α Π.Κ. θεμελιώνει πολύ αυστηρά πλαίσια ποινής για τους δράστες εγκληματικών ενεργειών, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με την αρχή της αναλογικότητας που διέπει ολόκληρο το ποινικό δίκαιο και το Σύνταγμα (αρ. 25) και πολλοί νομικοί ισχυρίζονται ότι χρήζει νέας τροποποίησης (Ορφανός, Τρομοκρατία - Άρθρο 187Α ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2022, σσ. 144-145).

2.1.2. Στο ενωσιακό δίκαιο

Αναφορικά με την ΕΕ, ενώ πρωταρχικός στόχος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ήταν η δημιουργία μιας ενιαίας εσωτερικής αγοράς με κοινούς οικονομικούς σκοπούς από τα κράτη - μέλη, στην πορεία έγινε περισσότερο ανθρωποκεντρικός και έτσι ανέκυψε η ανάγκη προστασίας των πολιτών της Ένωσης, δημιουργώντας ένα περιβάλλον ελεύθερο, ασφαλές και με την ασφάλεια δικαίου που απαιτείται ώστε να κυριαρχεί η δικαιοσύνη. Βέβαια αν παρατηρήσουμε από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ και μετά ως προς το ποινικό δίκαιο της ΕΕ, οι πρωτοβουλίες που πήρε αφορούσαν περισσότερο τον κατασταλτικό τομέα, παρά τις εγγυήσεις των ατομικών ελευθεριών των πολιτών που το ποινικό δίκαιο ακουμπά (Καϊάφα - Γκμπάντι Μ. , Ποινικό Δίκαιο - Πρόσφατες εξελίξεις στον ευρωπαϊκό χώρο, 2004, σ. 32). Έτσι αφού καταργήθηκε ο τρίτος Πυλώνας, αναδείχθηκε μέσα από το αρ. 3 ΣΕΕ, ο λεγόμενος «Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης» (ΧΕΑΔ), ο οποίος περιλαμβάνει τρεις θεμελιώδεις έννοιες που αποτελούν και τους θεμελιώδεις σκοπούς ενός σύγχρονου κράτους δικαίου.

Η τρομοκρατία είναι μία από τις σημαντικότερες παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων και αρχών της Ένωσης που πλήττει τον πυρήνα της και υπονομεύει τη λειτουργία της. Η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων χωρίς περιορισμούς εντός της ΕΕ, διευκολύνει τους τρομοκράτες να διέρχονται ανενόχλητοι από τα εσωτερικά σύνορα της Ένωσης και να απειλούν όχι μόνο ανθρώπινες ζωές αλλά και τις αξίες τις οποίες παλεύει να διατηρήσει ακέραιες η ΕΕ (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 3).

Ως προς το νομικό πλαίσιο της ΕΕ σχετικά με το ζήτημα της τρομοκρατίας ήταν πολύ συγκεκριμένο ήδη από τις 27 Ιανουαρίου 1977 όταν το Συμβούλιο της Ευρώπης υιοθέτησε την Ευρωπαϊκή σύμβαση για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Έπειτα τον Δεκέμβριο του 1975 δημιουργήθηκε η ομάδα εργασίας TREVI¹², η οποία ανέλαβε να ερευνήσει θέματα τρομοκρατίας και εσωτερικής ασφάλειας (Συμεωνίδου - Καστανίδου, 2004). Θεωρείται η «θεμέλιος λίθος» του ενωσιακού δικαστικού χώρου και της συνεργασίας στο πλαίσιο του Συμβουλίου Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (ΔΕΥ), με όχι μόνο συντονιστικό αλλά και επιχειρησιακό ρόλο (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 187-188). Στη συνέχεια το 1995, ακολούθησε η δημιουργία της EUROPOL, προκειμένου να βελτιώσει τη συνεργασία μεταξύ των κ-μ σε ζητήματα ναρκωτικών, τρομοκρατίας και οργανωμένου εγκλήματος.

Όμως τα δεδομένα άλλαξαν στην Ευρώπη, μετά την επίθεση στους Δίδυμους Πύργους τον Σεπτέμβριο του 2001, που έγινε απολύτως αντιληπτό από όλον τον κόσμο, ότι η ασφάλεια των κρατών δεν είναι δεδομένη, αλλά αντιθέτως «διάτρητη» (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 10) και οι τρομοκρατικές επιθέσεις μπορεί να θεωρηθούν αιτίες πολέμου (Καρανικόλας, 2012, σ. 146). Τότε ήταν που εκδόθηκε μάλιστα και η Απόφαση 1373(2001) από το Συμβούλιο Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, για τη σύσταση της Επιτροπής κατά της Τρομοκρατίας (Counter-Terrorism Committee) για την επίβλεψη των μέτρων για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και της χρηματοδότησης αυτής και της παροχής ασφαλών καταφυγίων σε τρομοκράτες (Αδάμης, 2017). Ταυτόχρονα, εκδόθηκε και η Απόφαση 1258(2001) από το Συμβούλιο της Ευρώπης, βάσει της οποίας καλούνταν τα μέλη του να λάβουν πρόσφορα μέτρα για

¹² Η εν λόγω Ομάδα τότε συνεδρίαζε ως «άτυπο διακυβερνητικό φόρουμ συζήτησης» αποτελούμενη από Υπουργούς των κ-μ και υψηλόβαθμους αξιωματούχους και εμπειρογνώμονες της ΕΕ, ενώ σήμερα οι αρμοδιότητές της έχουν απορροφηθεί από την EUROPOL βλ. περισσότερα (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 186-189)

την αντιμετώπιση νέων μορφών διεθνούς τρομοκρατίας (Αντωνοπούλου, 2010, σσ. 316-317). Ως εκ τούτων, το Συμβούλιο της ΕΕ εξέδωσε με τη σειρά του, δύο κοινές θέσεις της 27ης Δεκεμβρίου 2001 για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και την εφαρμογή ειδικών μέτρων (2001/930/ΚΕΠΠΑ και 2001/931/ΚΕΠΠΑ).

Έπειτα εκδόθηκε η Απόφαση-Πλαίσιο 2002/475 του Συμβουλίου της Ευρώπης της 13ης Ιουνίου 2002 για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, η οποία αποτέλεσε τον «ακρογωνιαίο λίθο της απάντησης της ποινικής δικαιοσύνης των κ-μ ενάντια στην τρομοκρατία», την αφετηρία για την ανάπτυξη της αντιτρομοκρατικής πολιτικής και έδωσε τον (πρώτο) ορισμό της τρομοκρατικής πράξης από την πλευρά της Ένωσης. Ειδικότερα, ορίζονται τα εγκλήματα της τρομοκρατίας και αυτά που σχετίζονται με τρομοκρατικές ομάδες και τίθενται τα ελάχιστα όρια ποινής για την αντιμετώπισή τους. Την ίδια περίοδο εκδίδεται και η πιο αντιπροσωπευτική για την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων μεταξύ των κ-μ της ΕΕ, Απόφαση – Πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, η οποία έθεσε τις βάσεις για την παράδοση φυγόποινων και την αυτόματη αναγνώριση και εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων των δικαστικών αρχών εις βάρος τους. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι το 2002 ιδρύθηκε και η EUROJUST, αποτελούμενη από δικαστικούς λειτουργούς αλλά και αστυνομικά όργανα, που μεταξύ άλλων έχουν αναλάβει τον συντονισμό των εθνικών αρχών και την υποστήριξη ποινικών ερευνών σε σοβαρά εγκλήματα, όπως της τρομοκρατίας (Συμεωνίδου - Καστανίδου, 2004, σσ. 63-64).

Σε γενικές γραμμές, η Απόφαση-Πλαίσιο 2002/475/ΔΕΥ θέτει τους άξονες πάνω στους οποίους πρέπει να πατήσουν τα κ-μ και να επιβάλλουν ποινές στους δράστες τρομοκρατικών εγκλημάτων, καθιερώνοντας έναν ενιαίο ορισμό για τα τρομοκρατικά εγκλήματα για να υπάρχει ομοιόμορφη και ενιαία αντιμετώπισή τους από όλα τα κράτη, να διευκολύνεται η δικαστική διασυννοριακή συνεργασία και να επιτυγχάνεται η δίωξη των εγκλημάτων αυτών. Σημειώνεται δε, ότι είναι η πρώτη φορά που τα κ-μ της ΕΕ δεσμεύονται ως προς την διαμόρφωση του νομικού τους πλαισίου ανάλογα με τα οριζόμενα στην Οδηγία, αναφορικά με την τρομοκρατία (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 62-63).

Όμως, η εν λόγω Απόφαση-Πλαίσιο¹³ αντικαταστάθηκε αργότερα από την Οδηγία (ΕΕ) 2017/541 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου της 15ης Μαρτίου 2017, ενσωματώνοντας και την Απόφαση 2178 (2014) του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, η οποία εξέφραζε ανησυχία για την διαρκώς αυξανόμενη απειλή των αλλοδαπών τρομοκρατών μαχητών από το ένα κράτος στο άλλο και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη της τρομοκρατίας της 19^{ης} Μαΐου 2015, ενώ ταυτόχρονα τροποποίησε και την Απόφαση του Συμβουλίου 2005/671/ΔΕΥ για την ανταλλαγή πληροφοριών και τη συνεργασία αναφορικά με τα τρομοκρατικά εγκλήματα. Στην εν λόγω οδηγία θεμελιώνεται ο ορισμός των τρομοκρατικών εγκλημάτων μέσα από μια διευρυμένη λίστα αξιόποινων πράξεων στο αρ. 3, με σκοπό «να εκφοβιστεί σοβαρά ένας πληθυσμός, να εξαναγκαστούν αθέμιτα κυβέρνηση ή διεθνής οργανισμός να εκτελέσουν ή να παραλείψουν οποιαδήποτε πράξη ή/και να αποσταθεροποιηθούν σοβαρά ή να καταστραφούν θεμελιώδεις πολιτικές, συνταγματικές, οικονομικές ή κοινωνικές δομές μιας χώρας ή ενός διεθνούς οργανισμού» και η ανάγκη να θεσπιστούν μέτρα από τα κ-μ ώστε να προφυλαχθούν σε ενδεχόμενη πρόκλησή τους. Επίσης, στο αρ. 4 της ίδιας Οδηγίας ορίζονται και τα εγκλήματα που σχετίζονται με μια τρομοκρατική ομάδα (συμμετοχή ή καθοδήγηση αυτής).

Παρακάτω θα αναλυθούν κάποιες σημαντικές προσθήκες που έγιναν στην Οδηγία αυτή. Αρχικά, τέθηκε ως υποχρέωση των κ-μ να λάβουν τα απαραίτητα μέτρα για την τιμώρηση των ανθρώπων που ταξιδεύουν από το ένα κράτος στο άλλο, με σκοπό να συμμετάσχουν σε τρομοκρατική ενέργεια (αρ.9) ή που συγκεντρώνουν πόρους/κεφάλαια ώστε να τα διοχετεύσουν στην τρομοκρατική τους δράση (αρ. 11). Με αυτόν τον τρόπο αναδείχθηκε η διάθεση από την πλευρά της Ένωσης να συντονιστεί με την γενικότερη διεθνή τάση για την αντιμετώπιση του φαινομένου της τρομοκρατίας (Καϊάφα - Γκμπάντι & Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, 2019, σσ. 89-90), αλλά και να διευρύνει το αξιόποιο υπερβολικά (με την απλή διενέργεια ενός ταξιδιού που θα έχει σκοπό να συνδεθεί με την τρομοκρατία), θεμελιώνοντας ένα «προ-προληπτικό ποινικό δίκαιο άνευ ορίων» (Καϊάφα - Γκμπάντι & Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, 2019, σσ. 112-113).

¹³ Αφού τροποποιήθηκε πρώτα το 2008 από την Απόφαση – Πλαίσιο 2008/919/ΔΕΥ

Επιπροσθέτως, ποινικοποιήθηκε αυτοτελώς η στρατολόγηση τρομοκρατών στο αρ. 6 της εν λόγω Οδηγίας, ακόμα κι αν δεν τελεστεί τελικά ένα τρομοκρατικό αδίκημα (βλ. αρ. 13 της Οδηγίας). Με άλλα λόγια, ο ενωσιακός νομοθέτης, εν αντιθέσει με τον εθνικό που απαιτεί για την ηθική αυτουργία κάποιας μορφής συμμετοχική δράση σε ένα αδίκημα, θέλησε να τιμωρεί ξεχωριστά αυτούς που στρατολογούν για την τέλεση ενός τρομοκρατικού χτυπήματος, κάνοντας εμφανή την πρόθεσή του για τιμώρηση της «απόπειρας ηθικής αυτουργίας»¹⁴ και προκαλώντας πολλές αμφιβολίες ως προς το έννομο αγαθό που πλήττεται με αυτήν την διάταξη (Καϊάφα - Γκμπάντι & Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, 2019, σσ. 100-102), αλλά και ως προς την στροφή που παρατηρείται στην «ατομική τρομοκρατία» (Καϊάφα - Γκμπάντι Μ. , Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου και της ενσωμάτωσής του στην ελληνική έννομη τάξη, 2016, σ. 161). Στο ίδιο πλαίσιο, η Οδηγία τιμωρεί στο αρ. 7 και την παροχή εκπαίδευσης (γνώσεων, οδηγιών) για την τέλεση ενός τρομοκρατικού εγκλήματος, ακόμα κι αν δεν αρχίσει καν η τέλεσή του (βλ. αρ. 13 της Οδηγίας), με αποτέλεσμα να τιμωρείται η «απόπειρα απλής συνέργειας»¹⁵ (Καϊάφα - Γκμπάντι & Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, 2019, σσ. 105-106). Και εδώ διακρίνεται η πρόθεση της ΕΕ να τιμωρήσει ακόμα και βοηθητικές πράξεις του τρομοκρατικού εγκλήματος που θέτουν σε έναν αφηρημένο κίνδυνο τη δημόσια τάξη, στηριζόμενη μόνο στο «εγκληματικό φρόνημα» των ανθρώπων, με απώτερο σκοπό να προλάβει την εκδήλωση τρομοκρατικών πράξεων (Καϊάφα - Γκμπάντι & Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, 2019, σσ. 108-109). Σε αυτό το σημείο, υποστηρίζεται ότι ενυπάρχει ένα «δικαιοκρατικό έλλειμμα» αφού τίθενται σε εφαρμογή επαχθή μέτρα-ποινές ακόμα και για πιο ελαφριάς μορφής πράξεις που σχετίζονται με την τρομοκρατία (Συμεωνίδου - Καστανίδου, 2004, σ. 75).

Είναι σαφές ότι η Οδηγία αυτή ενέχει κάποια ζητήματα ασάφειας των όρων που χρησιμοποιούνται για την διατύπωση του ορισμού του εγκλήματος της τρομοκρατίας στο αρ. 3 παρ. 2 (όπως «σοβαρά», «αποσταθεροποιώ», «αθέμιτα»), αλλά και του

¹⁴ Η αλλιώς τη «δημιουργία εγκληματικού φρονήματος σε άλλο πρόσωπο» βλ. (Καϊάφα - Γκμπάντι & Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, 2019, σ. 101)

¹⁵ Η αλλιώς την «στήριξη του εγκληματικού – τρομοκρατικού φρονήματος κάποιου με παροχή χρήσιμων γνώσεων σε αυτόν» βλ. (Καϊάφα - Γκμπάντι & Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, 2019, σ. 106)

κινδύνου που προκαλεί σε ένα κράτος ή έναν διεθνή οργανισμό, ο οποίος δεν προσδιορίζεται με ακρίβεια, με αποτέλεσμα να επιδέχεται πολλών ερμηνειών η συγκεκριμένη διάταξη (Ορφανός, Οργανωμένο Έγκλημα - Άρθρο 187 ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2021, σ. 73) και να παραβιάζει την αρχή του ορισμένου του εγκλήματος που πρέπει να ισχύει πάντα (Καϊάφα - Γκμπάντι & Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, 2019, σ. 94). Ταυτόχρονα η απαρίθμηση των αξιοποιώνων πράξεων που συνιστούν τρομοκρατικά εγκλήματα είναι περιορισμένη και δεν επιτρέπει άλλες πράξεις να ενσωματωθούν σε αυτόν τον κατάλογο. Επίσης, διώκονται και τιμωρούνται βάσει της Οδηγίας, ακόμα και προπαρασκευαστικές ενέργειες αδικημάτων («τρομοκρατικές πράξεις εν ευρεία έννοια»), όπως η διεύθυνση τρομοκρατικής οργάνωσης ή η ένταξη σε αυτήν, γεγονός που διχάζει τους νομικούς. Είναι αδιαμφισβήτητο στο εθνικό μας δίκαιο ότι το φρόνημα δεν ποινικοποιείται (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 73-76) και με αυτόν τον τρόπο παραβιάζεται η θεμελιώδης αρχή του ποινικού δικαίου «*cogitationis poenam nemo patitur* (Ορφανός, Οργανωμένο Έγκλημα - Άρθρο 187 ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση, 2021, σσ. 87-88)», πλην όμως με την τυποποίηση πράξεων που βρίσκονται πολύ πριν την προπαρασκευή ενός τρομοκρατικού εγκλήματος, προλαμβάνεται ο κίνδυνος τέλεσής του. Όλα αυτά θέτουν πολλά προβλήματα κατά την μεταφορά της Οδηγίας στην εθνική έννομη τάξη των κ-μ της Ένωσης, καθώς προκύπτουν δυσκολίες ως προς το ορισμένο που πρέπει να έχουν τα αδικήματα που τυποποιούνται στο ποινικό δίκαιο και οδηγούν τα κράτη στην «*διεύρυνση ενός εγκληματικού αξιοποιούνου*» (Καϊάφα - Γκμπάντι & Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, 2019, σ. 105).

Επισημαίνεται δε, ότι όσον αφορά την υποκειμενική υπόσταση του εν λόγω αδικήματος της τρομοκρατικής πράξης άξιος αναφοράς είναι και ο υπερχειλής δόλος του φυσικού αυτουργού της πράξης που πρέπει να υφίσταται, δηλαδή πέραν του σκοπού τέλεσης μιας αξιόποινης πράξης από τις περιοριστικά αναφερόμενες στο αρ. 3 της Οδηγίας, πρέπει να συντρέχει και ο απώτερος σκοπός του εκφοβισμού ενός πληθυσμού, του εξαναγκασμού μιας δημόσιας αρχής σε πράξη ή παράλειψη, της αποσταθεροποίησης ή καταστροφής των θεμελιωδών δομών μιας χώρας, της σοβαρής βλάβης γενικότερα μιας χώρας.

2.2. Η ενωσιακή πολιτική ενάντια στην τρομοκρατία

Η 11^η Σεπτεμβρίου 2001 αποτέλεσε την ημέρα που κατέστη σαφές σε όλον τον κόσμο, ότι η ασφάλεια των πολιτών είναι προτεραιότητα για όλα τα κράτη και ότι η προστασία από την τρομοκρατική απειλή είναι ζητούμενο, τόσο του κάθε κράτους, όσο και της ΕΕ σε κεντρικό επίπεδο και για αυτόν τον λόγο πρέπει να αναπροσαρμοστεί το νομοθετικό πλαίσιο της Ένωσης στα νέα δεδομένα (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 162). Η Ευρώπη έχει βιώσει αρκετές σημαντικές τρομοκρατικές επιθέσεις τις τελευταίες δεκαετίες, όπως η επίθεση στο σιδηροδρομικό σταθμό της Μπολόνια το 1980, η επίθεση στον προαστιακό σιδηρόδρομο της Μαδρίτης το 2004 και οι βομβιστικές επιθέσεις στο Λονδίνο το 2005. Αυτές οι επιθέσεις έχουν αναδείξει την ανάγκη για αποτελεσματικές αντιτρομοκρατικές στρατηγικές στην περιοχή. Παρά την υψηλή θανατηφόρα φύση αυτών των επιθέσεων, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια μείωση του αριθμού των θανάτων ανά επίθεση, λόγω των βελτιωμένων μεθόδων πρόληψης και αντίδρασης των αρχών ασφαλείας (Ταο, 2023). Καθώς λοιπόν, η τρομοκρατία εξελίσσεται και αλλάζει μορφές, τα κ-μ παραχωρούν στην Ένωση την αρμοδιότητα να χαράξει την πολιτική¹⁶ που θα οχυρώσει τα κράτη από τον κίνδυνο να δεχθούν τρομοκρατικό χτύπημα (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 162-163)¹⁷ και θα τα κάνει να συνεργαστούν μεταξύ τους ως μια κοινωνία δικαίου. Άλλωστε, ο τομέας του ΧΕΑΔ ανήκει στις συντρέχουσες¹⁸ αρμοδιότητες της Ένωσης και των κ-μ, βάσει της παρ. 2 του αρ. 4 ΣΛΕΕ, κάτι που σημαίνει ότι και η Ένωση και το κάθε κράτος ξεχωριστά δύναται να προάγει νομοθετικό έργο που να αφορά την τρομοκρατία και την καταπολέμησή της. Ωστόσο, το ένα δεν αναιρεί το άλλο, καθώς οι αρμοδιότητές τους είναι αλληλοεξαρτώμενες (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 165) και αυτό διαφαίνεται και στις διατάξεις των αρ. 4 ΣΕΕ και 72 ΣΛΕΕ, όπου θεμελιώνεται η ευθύνη που έχει κάθε κράτος ως προς την εθνική του ασφάλεια και δημόσια τάξη.

¹⁶ Καθώς η ΕΕ δεν συνιστά κρατική οντότητα, δεν είναι δόκιμο να λέγεται ότι διαθέτει αντιτρομοκρατική πολιτική, αλλά όταν χρησιμοποιείται αυτός ο όρος νοείται η Ένωση ως ο συντονιστής των εθνικών πολιτικών που πρέπει να αναπτύξουν τα κ-μ σε αυτόν τον τομέα της καταπολέμησης της τρομοκρατίας (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 165).

¹⁷ Παραχωρώντας σε αυτήν μεγάλο μερίδιο της εθνικής τους κυριαρχίας

¹⁸ Σε αυτές τις αρμοδιότητες ενέχει ο κίνδυνος σύγκρουσης ως προς το ποιος θα ασκήσει πρώτος την αρμοδιότητα (η ΕΕ ή το κ-μ), πλην όμως στο αρ. 5 ΣΕΕ ορίζεται ότι η άσκηση των αρμοδιοτήτων από την Ένωση διέπεται από τις αρχές της επικουρικότητας και της αναλογικότητας.

Η ΕΕ επιχειρεί να αναπτύξει μεθόδους που θα συμβάλλουν στην αποτελεσματική αντιμετώπιση του διασυνοριακού εγκλήματος, μέσω της ανταλλαγής πληροφοριών και της συνεργασίας των οργάνων της με τις εθνικές αρχές. Ως εκ τούτου συλλέγει πληροφορίες από το νομικό σύστημα κάθε κράτους και με γνώμονα το διεθνές δίκαιο, δημιουργεί την πολιτική που εφαρμόζει ώστε να πατάξει το τρομοκρατικό έγκλημα, τόσο μέσα από το πρωτογενές, όσο και μέσα από το παράγωγο δίκαιό της (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 168). Τα μέτρα λοιπόν που υιοθετούνται κατά καιρούς από την ΕΕ θεωρούνται μέτρα που προασπίζονται την ίδια τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου, επομένως είναι κατ' εξοχήν νομιμοποιητικά (Συμεωνίδου - Καστανίδου, 2004, σσ. 70-71).

Η δημιουργία του ΧΕΑΔ επιδιώχθηκε μέσα από την υλοποίηση κάποιων πενταετών Προγραμμάτων, του Τάμπερε (2000-2004), της Χάγης (2005-2009), της Στοκχόλμης (2010-2014) και των Στρατηγικών Κατευθυντήριων Γραμμών (2015-2019), τα οποία έθεταν τις προτεραιότητες της Ένωσης και με το πέρασμα του χρόνου υιοθετούσαν νέες προτάσεις καταστολής της σοβαρής διασυνοριακής εγκληματικότητας όπως της τρομοκρατίας, ανάλογα με τις μορφές που λάμβανε και αυτή (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 240). Η καταπολέμηση της τρομοκρατίας πριν την επίθεση του Σεπτεμβρίου 2001 και κατά τη διάρκεια του Προγράμματος του Τάμπερε δεν ήταν στα μείζονος σημασίας ζητήματα που έπρεπε να διαχειριστεί η Ένωση, παρόλο που τότε αποφασίστηκε η ίδρυση της EUROJUST και της CEPOL και είχε αρχίσει να λειτουργεί ήδη κάποιους μήνες η EUROPOL (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 243-244). Ωστόσο, η επίθεση στους Δίδυμους Πύργους το 2001 και στη Μαδρίτη το 2004 συντάραξαν την Ένωση και έδωσαν την ώθηση στην λήψη άμεσων μέτρων για την τρομοκρατία. Στη συνέχεια ήρθε το Πρόγραμμα της Χάγης, το οποίο στόχευε κυρίως στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, μέσω της ανταλλαγής πληροφοριών που γινόταν ανάμεσα στα κ-μ, στη διασφάλιση των μεταφορών στα κ-μ, μέσω της χρήσης των στοιχείων των επιβατών (Συνθήκη Prum) και στην καταπολέμηση της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 252-254). Έπειτα, το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης βασίστηκε στην πρόληψη της τρομοκρατίας μέσω του έγκαιρου εντοπισμού ενδείξεων απειλής, στη διαμόρφωση του νομοθετικού πλαισίου και της αντεγκληματικής πολιτικής της Ένωσης και στην

κατοχύρωση της χρήσης των εκρηκτικών υλών που επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν για τρομοκρατικές πράξεις (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 257-259). Τέλος, η ίδια η ΣΛΕΕ στο αρ. 68 αναφέρει ότι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αναπτύσσει τις στρατηγικές και τους προσανατολισμούς της ΕΕ αναφορικά με το νομοθετικό και επιχειρησιακό προγραμματισμό της.

Δεδομένου μάλιστα της ραγδαίας ανάπτυξης της τεχνολογίας και του διασυνοριακού χαρακτήρα του οργανωμένου εγκλήματος, η δικαστική συνεργασία μεταξύ των κρατών – μελών της Ένωσης αποδείχθηκε επιβεβλημένη ανάγκη και θεμελιώθηκε στη ΣΛΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, η παρ. 1 του αρ. 82 ΣΛΕΕ ορίζει ότι *«η δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις στην Ένωση περιλαμβάνει την προσέγγιση των νομοθετικών και κανονιστικών διατάξεων των κρατών μελών στους τομείς που προβλέπονται στην παράγραφο 2 (του ιδίου άρθρου) και στο άρθρο 83»*. Παράλληλα, σύμφωνα με το αρ. 83 ΣΛΕΕ, από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο θεσπίζονται κάποιοι ελάχιστοι κανόνες για τον ορισμό ποινικών αδικημάτων και κυρώσεων σχετικά με τομείς της σοβαρής εγκληματικότητας που παρουσιάζουν διασυνοριακότητα και απαιτείται κοινό πλαίσιο αντιμετώπισής τους μεταξύ των κρατών – μελών της ΕΕ. Μεταξύ των τομέων αυτών συγκαταλέγεται και η τρομοκρατία, όπως και το οργανωμένο έγκλημα και πολλά ακόμη αδικήματα (παρ. 1 αρ. 83 ΣΛΕΕ). Επιπροσθέτως, στο αρ. 67 παρ. 3 ΣΛΕΕ γίνεται μνεία ότι η Ένωση κάνει προσπάθεια να αυξήσει το επίπεδο ασφάλειας της ΕΕ, μέσω της θέσπισης μέτρων που προάγουν, μεταξύ άλλων, τη συνεργασία μεταξύ δικαστικών και αστυνομικών αρχών και την αμοιβαία αναγνώριση δικαστικών αποφάσεων σε ποινικές υποθέσεις, με σεβασμό στα θεμελιώδη δικαιώματα των ανθρώπων και τα διαφορετικά νομικά συστήματα και τις παραδόσεις των κ-μ. Συνεπώς αντιλαμβανόμαστε ότι το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο προάγει όλες τις απαιτούμενες εγγυήσεις ώστε να πατάξει το φαινόμενο της τρομοκρατίας μέσω της συνεργασίας των κ-μ σε θέματα ασφάλειας.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι είναι πολύ λεπτά τα όρια ανάμεσα στο δικαίωμα των Ευρωπαίων πολιτών να κυκλοφορούν ελεύθερα στα κ-μ της ΕΕ στον ΧΕΑΔ και στην ανάγκη των κ-μ να καταπολεμήσουν την τρομοκρατία και να θεσπίσουν μέτρα ενίσχυσης της ασφάλειας τους (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 225). Γενικότερα η αντεγκληματική πολιτική, όταν σχετίζεται με το ποινικό δίκαιο, οφείλει

να σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, ιδίως όταν μέσω αυτής τυποποιούνται συμπεριφορές που διευρύνουν το αξιόποινο (Καϊάφα - Γκμπάντι Μ. , Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου και της ενσωμάτωσής του στην ελληνική έννομη τάξη, 2016, σ. 160).

Σημαντικό ρόλο εντός της Ένωσης λοιπόν, παίζουν τα θεσμικά όργανα και οι Οργανισμοί που έχουν δημιουργηθεί προς επίτευξη αυτού του σκοπού. Σε ένα από αυτά και ειδικότερα στο Συμβούλιο, έχει συγκροτηθεί μια μόνιμη επιτροπή (COSI)¹⁹, με στόχο την ενίσχυση της επιχειρησιακής συνεργασίας μεταξύ των κ-μ σε θέματα εσωτερικής ασφάλειας, όπως την ανταλλαγή πληροφοριών, την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας, της ριζοσπαστικοποίησης, της ρητορικής μίσους και γενικότερα των απειλών που κάνουν την εμφάνισή τους (αρ. 71 ΣΛΕΕ), αλλά και την βοήθεια του Συμβουλίου στο πλαίσιο της «ρήτρας αλληλεγγύης» κατά το αρ. 222 ΣΛΕΕ (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 332-333). Μάλιστα, σύμφωνα με το αρ. 87 παρ. 3 ΣΛΕΕ, το Συμβούλιο μπορεί να λάβει μέτρα βάσει της ειδικής νομοθετικής διαδικασίας σχετικά με την επιχειρησιακή συνεργασία μεταξύ των αρχών των κ-μ.

Από την άλλη, υπάρχουν και νέοι Οργανισμοί - Υπηρεσίες που δημιουργήθηκαν με τον καιρό και όσο οι ανάγκες το απαιτούσαν επιτακτικά, οι οποίοι χάραξαν και χαράζουν ακόμα την πολιτική της Ένωσης στο πλαίσιο αντιμετώπισης της τρομοκρατίας και θα ήταν άδικο να μην αναφερθούν, αφού έχουν γίνει άλματα εξαιτίας αυτών στο νομοθετικό σύστημα της ΕΕ, αλλά και των κ-μ. Μία εξ αυτών είναι η EUROPOL (Ευρωπαϊκή Υπηρεσία για τη Συνεργασία στον Τομέα Επιβολής του Νόμου) που αποτελεί το αρμόδιο όργανο για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος, μέσω της ανταλλαγής πληροφοριών με τις εθνικές μονάδες των κ-μ και τη συνδρομή της στις έρευνες που διεξάγουν αυτά για την εξιχνίαση τέτοιων υποθέσεων διασυνοριακού χαρακτήρα (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 294). Παράλληλα, η EUROPOL μέσω των εκθέσεων SOCTA (Serious and Organised Crime Threat Assessment) αναλύει τις πιθανές απειλές που εμφανίζονται με την πάροδο του χρόνου στον ενωσιακό χώρο, ενώ κατ' εντολήν της λειτουργεί από το 2016 το Ευρωπαϊκό Κέντρο Καταπολέμησης της Τρομοκρατίας (ECTC) που παρέχει

¹⁹ Τυπικά συγκροτήθηκε με την Απόφαση 2010/131/ΕΕ του Συμβουλίου

επιχειρησιακή υποστήριξη στα κ-μ που έχουν δεχθεί τρομοκρατική επίθεση και βοηθάει στις έρευνες που διενεργούνται για τη διαλεύκανσή της (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 294-295, 304-306). Σπουδαίας αξίας είναι και η EUROJUST (Μονάδα Δικαστικής Συνεργασίας της ΕΕ), η οποία ιδρύθηκε τυπικά ως Οργανισμός με την Απόφαση 2002/187/ΔΕΥ²⁰ του Συμβουλίου και είχε ως αρμοδιότητα τον συντονισμό των εθνικών δικαστηρίων, την διευκόλυνση της δικαστικής συνδρομής μεταξύ των κ-μ και την άμεση συνεργασία με την EUROPOL (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 310-313). Η δυσκολία αυτού του Οργανισμού έγκειται στη διαφορετικότητα των νομικών συστημάτων ποινικής δικαιοσύνης που υφίστανται στα κ-μ. Τέλος, δεν μπορούμε να παραλείψουμε τον FRONTEX (Οργανισμός Διαχείρισης των Εξωτερικών Συνόρων της ΕΕ), ο οποίος συνέβαλε σημαντικά στην αντιμετώπιση της παράνομης μετανάστευσης εντός της ΕΕ τα τελευταία χρόνια. Παρόλο που ο έλεγχος των εξωτερικών συνόρων των κ-μ ανήκει στα κ-μ, τα οποία διενεργούν την επιτήρηση των συνόρων τους βάσει της εθνικής τους νομοθεσίας, προβάλλεται επιτακτική η ανάγκη διαφύλαξης του κεκτημένου Σένγκεν στο έδαφος της Ένωσης μέσω ενός Οργανισμού που θα λειτουργεί επικουρικά (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 322). Ως εκ τούτου και κατόπιν πολλών διεργασιών, ιδρύθηκε με τον Κανονισμό (ΕΚ) 2007/2004 ο FRONTEX, ο οποίος αρχίζει να λειτουργεί από το 2005 και δεν μπορεί να εμπλακεί σε διαδικασίες σύλληψης ή ελέγχων στα σύνορα, παρά μόνο να προάγει τη συνεργασία και την αλληλεγγύη μεταξύ των κ-μ (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 324).

Μέσα σε όλα αυτά και με γνώμονα την ταχεία εξέλιξη της τεχνολογίας, καίριο ρόλο παίζουν τα συστήματα πληροφοριών και οι βάσεις δεδομένων που έχει αναπτύξει η ΕΕ λ.χ. το Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν (SIS), η Ασφαλής Αίτηση Ανταλλαγής Πληροφοριών Δικτύου (SIENA), το Σύστημα Εισόδου – Εξόδου (ΣΕΕ), το EURODAC, το Σύστημα Πληροφοριών και άδειας ταξιδιού (ETIAS) κ.ά., με τα οποία επιταχύνεται η ανταλλαγή πληροφοριών και η διαχείρισή τους από τα αρμόδια όργανα και μέσω της διασύνδεσης των βάσεων, αποφεύγονται λάθη και επιτρέπεται εμπειρισματομένη ταυτοποίηση προσώπων που έχουν καταχωρηθεί σε πάνω από μία βάση (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 424-431).

²⁰ Η οποία τροποποιήθηκε αργότερα από τον Κανονισμό (ΕΕ) 2018/1727

Πέραν όλων αυτών όμως, πρέπει να τονίσουμε ότι η αντιτρομοκρατική στρατηγική της Ένωσης υιοθετήθηκε για πρώτη φορά τον Δεκέμβριο του 2005, μετά την τρομοκρατική επίθεση στη Μαδρίτη και με αυτήν καθορίστηκαν στόχοι και δράσεις που αφορούσαν την τρομοκρατία, με σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και με απώτερο σκοπό να γίνει η Ευρώπη ένας χώρος ασφαλής, με ελευθερία και δικαιοσύνη (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 268-269). Η εν λόγω Στρατηγική έθετε τέσσερις κεντρικούς πυλώνες «Πρόληψη», «Προστασία», «Καταδίωξη» και «Αντίδραση», όπου ο καθένας είχε και συγκεκριμένους σκοπούς. Ο πυλώνας «Πρόληψη» στόχευε στις αιτίες και τις συνθήκες που οδηγούν κάποια άτομα στην τρομοκρατία, ο πυλώνας «Προστασία» στη μείωση της τρωτότητας των στόχων που είναι πιθανό να πληγούν από τρομοκρατικές επιθέσεις και τη βελτίωση της διαχείρισης των συνόρων και των διασυνοριακών μεταφορών μεταξύ των κ-μ, ο πυλώνας «Καταδίωξη» αποσκοπούσε στην καταδίωξη των τρομοκρατών εντός και εκτός της ΕΕ και στην παρακώλυση των δικτύων τους με την ενίσχυση της αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας και της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 269-271). Τέλος, ο πυλώνας «Αντίδραση» επιχειρούσε να ελαχιστοποιήσει τις συνέπειες των τρομοκρατικών εγκλημάτων και να καθιερώσει τους σωστούς μηχανισμούς αντίδρασης και παροχής βοήθειας σε θύματα τρομοκρατίας και τις οικογένειές τους (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 271). Σημειώνεται δε, ότι στη Σύνοδο που έλαβε χώρα δύο εβδομάδες μετά το τρομοκρατικό χτύπημα στη Μαδρίτη (11/03/2004) αποφασίστηκε η δημιουργία της θέσης του Συντονιστή της αντιτρομοκρατικής δράσης της ΕΕ, εντός της Γραμματείας του Συμβουλίου, η οποία υφίσταται μέχρι και σήμερα και συνιστά το σημείο επαφής της Ένωσης και τρίτων χωρών και διεθνών οργανισμών για την προώθηση των προτεραιοτήτων της ΕΕ σχετικά με την τρομοκρατία (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 335-336).

Από τότε και μέχρι σήμερα, έχουν εκδοθεί πολλά νομοθετικά κείμενα από την ΕΕ σχετικά με την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, όπως ο Κανονισμός (ΕΕ) 2019/1148 σχετικά με την κυκλοφορία στην αγορά και τη χρήση πρόδρομων ουσιών εκρηκτικών υλών, η Οδηγία (ΕΕ) 2016/681 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τη χρήση των δεδομένων που περιέχονται στις καταστάσεις ονομάτων επιβατών (PNR – Passenger Name Record) για την πρόληψη, ανίχνευση, διερεύνηση

και δίωξη τρομοκρατικών και σοβαρών εγκλημάτων, η Οδηγία (ΕΕ) 2018/843 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, για την τροποποίηση της Οδηγίας (ΕΕ) 2015/849 σχετικά με την πρόληψη της χρησιμοποίησης του χρηματοπιστωτικού συστήματος για τη νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες ή για τη χρηματοδότηση της τρομοκρατίας, και για την τροποποίηση των Οδηγιών 2009/138/ΕΚ και 2013/36/ΕΕ, κ.ά.

2.3. Μέτρα καταπολέμησης της τρομοκρατίας στην εθνική έννομη τάξη

Μετά το τρομοκρατικό χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους το 2001, αναδείχθηκε η ανάγκη για θέσπιση μέτρων από τα κράτη προς αντιμετώπιση των τρομοκρατικών απειλών, με τρία μοντέλα να κυριαρχούν στις Η.Π.Α. Το πρώτο αφορά την ανάπτυξη στρατιωτικής δράσης-δύναμης, το δεύτερο στο σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης και το τρίτο «ρυθμιστικό» μοντέλο στην ενίσχυση της εσωτερικής ασφάλειας ενός κράτους (Αντωνοπούλου, 2010, σ. 289). Όλα αυτά συνθέτουν την αντεγκληματική πολιτική που ακολουθεί ένα κράτος απέναντι σε ένα συγκεκριμένο αδίκημα, που χρήζει μέτρων διοικητικού, αστυνομικού, ποινικού χαρακτήρα και πρόληψης και καταστολής των τρομοκρατικών ενεργειών (Αντωνοπούλου, 2010, σσ. 290-291).

Η ενωσιακή και η εθνική έννομη τάξη διαπλέκονται συχνά και οι κανόνες δικαίου τους πολλές φορές συγκρούονται (Παπαγιάννης, 2011, σ. 314). Ωστόσο, η ένταξη ενός κράτους στην ΕΕ, σημαίνει την επιθυμία του κράτους να συμμετάσχει σε μια ένωση δικαίου με κοινούς στόχους και όραμα, αναλαμβάνοντας τη δέσμευση ότι θα παραχωρηθούν κάποια κυριαρχικά τους δικαιώματα στην Ένωση και θα περιορίσουν με αυτόν τον τρόπο την εθνική τους κυριαρχία (Παπαγιάννης, 2011, σσ. 314-315).

Η καταπολέμηση της τρομοκρατίας αποτέλεσε ζητούμενο τόσο για την ενωσιακή έννομη τάξη, όσο και για την εθνική. Ένα κ-μ καλείται διαρκώς να παρακολουθεί τις εξελίξεις τόσο διεθνώς, όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο και να ενσωματώνει στο εθνικό του δίκαιο, το παράγωγο δίκαιο της ΕΕ. Ωστόσο, θα πρέπει κατά την υιοθέτηση των

ενωσιακών νομοθετικών κειμένων, το κ-μ να λαμβάνει υπόψη κάποιες προϋποθέσεις. Αρχικά, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αναφορικά με τον τομέα της τρομοκρατίας, παρέχεται η δυνατότητα στην Ένωση να θεσπίζει κάποιους «ελάχιστους κανόνες» σχετικά με το αδίκημα της τρομοκρατίας και τους κυρωτικούς κανόνες που το περιβάλλουν, λόγω και της ανάγκης να αντιμετωπιστεί η σοβαρή εγκληματικότητα σε κοινή βάση (αρ. 83 παρ. 1 ΣΛΕΕ). Επίσης, στην παρ. 2 του αρ. 83 ΣΛΕΕ ορίζεται ότι για την εξασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής της πολιτικής της Ένωσης απαιτείται η «προσέγγιση» νομοθετικών και κανονιστικών διατάξεων των κ-μ στον τομέα του ποινικού δικαίου και έτσι οδηγίες μπορούν να θεσπίζουν ελάχιστους κανόνες για τον ορισμό των ποινικών αδικημάτων που αναφέρονται και τις κυρώσεις τους. Με άλλα λόγια, σε αυτό το σημείο προβλέπεται η «*δυνατότητα θέσπισης μέτρων εναρμόνισης του ποινικού δικαίου των κ-μ, όταν αυτό είναι αναγκαίο από την αρχή της αποτελεσματικότητας στην εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου*» (Καλαβρός & Γεωργόπουλος, 2017, σ. 100). Με την χρήση του όρου «ελάχιστοι κανόνες» και «προσέγγιση» νομοθετικών διατάξεων, διαφαίνεται ότι η Ένωση θέτει κάποια βασικά χαρακτηριστικά, τα οποία πρέπει να υιοθετήσουν τα κ-μ στην τυποποίηση των αδικημάτων, αλλά όχι απαραίτητα να ταυτιστούν τα εθνικά δίκαια των κ-μ (Συμεωνίδου - Καστανίδου, 2004, σ. 79). Αυτά τα χαρακτηριστικά λοιπόν προσδίδουν ομοιομορφία στο αξιόποιο των αδικημάτων στα εθνικά δίκαια των κ-μ, παρέχοντας σαφές μήνυμα ότι ο χώρος της Ένωσης είναι ενιαίος και δεν υπάρχουν ούτε «παράδεισοι εγκληματιών», ούτε μεγάλες αποκλίσεις στις ποινές (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 169-170)²¹.

Από τις ανωτέρω διατάξεις προκύπτει το συμπέρασμα ότι αφενός ο ενωσιακός νομοθέτης οφείλει να σέβεται τις θεμελιώδεις πτυχές των νομικών συστημάτων ποινικής δικαιοσύνης των κ-μ και αφετέρου το κ-μ που διαπιστώνει ότι αυτό δεν συμβαίνει, δύναται να ζητήσει την παραπομπή του θέματος στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (παρ. 3 του αρ. 83 ΣΛΕΕ). Επομένως, ο εθνικός νομοθέτης οφείλει να σέβεται κάποιες κεφαλαιώδους σημασίας αρχές του ποινικού δικαίου όπως της νομιμότητας ή της αναλογικότητας των ποινών, όταν επιχειρεί να τυποποιήσει κάποιες αξιόποινες

²¹ Άλλωστε η εναρμόνιση του ποινικού δικαίου στο ευρωπαϊκό δίκαιο καθίσταται ίσως από τα δυσκολότερα εγχειρήματα (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 171).

συμπεριφορές, βάσει ενωσιακών διατάξεων (Συμεωνίδου - Καστανίδου, 2004, σ. 79). Επιπροσθέτως, αδιαμφισβήτητης αξίας είναι ο σεβασμός στα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου και τις γενικές αρχές και αξίες που έχουν καθιερωθεί στα συντάγματα των κ-μ. Σε κάθε περίπτωση που υπάρχει υπόνοια ή αμφιβολία ύπαρξης κάποιας παραβίασής τους σε κάποια ενωσιακή διάταξη, το κ-μ δεν είναι υποχρεωμένο να προχωρήσει στην υιοθέτησή της (Καϊάφα - Γκμπάντι Μ. , Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου και της ενσωμάτωσής του στην ελληνική έννομη τάξη, 2016, σ. 192).

Σε γενικές γραμμές βέβαια, όπως φαινόταν στο πέρασμα του χρόνου, η Ελλάδα ακολούθησε το αντιτρομοκρατικό μοντέλο πολιτικής της ΕΕ και για αυτό υιοθέτησε κάποια μέτρα που συνέβαλαν στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας και ενσωμάτωσε τις Οδηγίες που εκδόθηκαν σχετικά με αυτό το ζήτημα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να νομοθετεί στον τομέα της τρομοκρατίας από μόνη της (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 165). Καίριας σημασίας ήταν όταν η Ελλάδα, στο εθνικό δίκαιο, κύρωσε την Απόφαση-Πλαίσιο 2002/584/ΔΕΥ για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης, με το ν.3251/2004 (Α' 127), ενισχύοντας την διακρατική συνεργασία ως προς την παράδοση φυγόδικων και την εκτέλεση δικαστικών αποφάσεων εντός της ΕΕ. Τονίζεται δε, μάλιστα, ότι έχει συνάψει πλήθος διμερών συμφωνιών αστυνομικής συνεργασίας με κάποιες χώρες όπως με την Κίνα, το Ισραήλ, τη Βουλγαρία, την Τουρκία κ.ά.

Ωστόσο, η χώρα μας προέβη και σε κάποιες ακόμα διαρθρωτικές αλλαγές στο εσωτερικό της δομής κάποιων φορέων δημόσιας εξουσίας, με σκοπό να ανταποκριθεί στις σύγχρονες απαιτήσεις αντιμετώπισης της τρομοκρατίας. Μία από αυτές ήταν η ίδρυση κάποιων Υπηρεσιών στην Ελληνική Αστυνομία, ώστε αυτές να δρουν τόσο προληπτικά, όσο και κατασταλτικά, αναφορικά με τις τρομοκρατικές οργανώσεις. Αρχικά, ιδρύθηκε το 2001²² η Διεύθυνση Αντιμετώπισης Ειδικών Εγκλημάτων Βίας (ή αλλιώς Αντιτρομοκρατική Υπηρεσία), η οποία υπάρχει μέχρι και σήμερα και στοχεύει στη συλλογή και διαχείριση πληροφοριών σχετικά με τρομοκρατικές οργανώσεις εντός και εκτός συνόρων της χώρας μας και στη διαλεύκανση τρομοκρατικών εγκλημάτων, που στρέφονται κατά του κράτους και του δημοκρατικού πολιτεύματος. Επίσης, μια άλλη Υπηρεσία της ΕΛ.ΑΣ. ήταν η Ειδική Κατασταλτική Αντιτρομοκρατική Μονάδα

²² Με το π.δ. 14/2001, το οποίο καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε με το π.δ. 178/2014 (αρ. 29)

(Ε.Κ.Α.Μ.), η οποία ανήκει στη Διεύθυνση Ειδικών Αστυνομικών Δυνάμεων σύμφωνα με το αρ. 33 του π.δ/τος 178/2014 και επιλαμβάνεται σε ιδιαίτερα σοβαρές περιπτώσεις αντιμετώπισης εξαιρετικά επικίνδυνων αδικημάτων όπως τρομοκρατικών ενεργειών. Έπειτα, με το ν. 4557/2018 (Α' 139)²³ συστήθηκε ένα ανεξάρτητο όργανο, η Αρχή Καταπολέμησης της Νομιμοποίησης Εσόδων από Εγκληματικές Δραστηριότητες και της Χρηματοδότησης της τρομοκρατίας, η οποία αποσκοπεί στην εξάλειψη της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας, που παρατηρείται έντονα τα τελευταία χρόνια διεθνώς. Στην εν λόγω Αρχή εγγράφονται σε ειδικό κατάλογο τα άτομα που σχετίζονται με την τρομοκρατία και δεσμεύονται τα περιουσιακά τους στοιχεία, ακόμα κι αν υπάρχουν ενδείξεις ή απλή πιθανολόγηση της συσχέτισής τους με την τρομοκρατία (Αδάμης, 2017, σ. 169).

Αξίζει να αναφερθεί ότι η Ελλάδα είναι μέλος της Ειδικής Ομάδας Χρηματοοικονομικής Δράσης (FATF), ενός διακυβερνητικού οργανισμού που συνεργάζεται στενά και με την ΕΕ και στοχεύει στην ανάπτυξη μέτρων και πολιτικών καταπολέμησης της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας και της διάδοσης όπλων μαζικής καταστροφής και μέσω των συστάσεών της, αξιολογεί τα μέλη του. Μάλιστα, η χώρα μας, βάσει της τελευταίας Αξιολόγησής της από την FATF το 2019, κατατάσσεται στις χώρες υπό κανονική παρακολούθηση (regular follow-up) με υψηλό βαθμό συμμόρφωσης στις διεθνείς απαιτήσεις σχετικά με την καταπολέμηση της τρομοκρατίας (Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, χ.χ.).

Φυσικά το αρ. 187^A Π.Κ., όπως αναλύθηκε εκτενώς στην αρχή αυτού του κεφαλαίου, παρέχει τη δυνατότητα στον εθνικό δικαστή να τιμωρήσει τους δράστες τρομοκρατικών ενεργειών, βάσει των ειδικότερων λεπτομερειών που ορίζονται στην εν λόγω διάταξη. Παράλληλα, και ο νέος Κ.Π.Δ.²⁴, όπως ισχύει σήμερα, θέτει κάποιες διατάξεις προς διευκόλυνση της διερεύνησης των αδικημάτων που σχετίζονται με την τρομοκρατία. Ειδικότερα, σύμφωνα με το αρ. 254 Κ.Π.Δ. ορίζεται ότι η έρευνα για το αδίκημα του αρ. 187^A Π.Κ. μπορεί να περιλαμβάνει συγκαλυμμένη έρευνα, ανακριτική

²³ Ο οποίος ενσωμάτωσε την Οδηγία 2015/849/ΕΕ σχετικά με την πρόληψη της χρησιμοποίησης του χρηματοπιστωτικού συστήματος της Ένωσης για τη νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και τη χρηματοδότηση της τρομοκρατίας.

²⁴ Ν. 4620/2019 (Α' 96)

διείσδυση, τη διενέργεια ελεγχόμενων μεταφορών, την άρση απορρήτου επικοινωνιών, την καταγραφή δραστηριότητας των δραστών με συσκευές ήχου ή εικόνας ή με άλλα τεχνικά μέσα και τη συσχέτιση με δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, υπό την προϋπόθεση ότι υφίστανται σοβαρές ενδείξεις ή η εξιχνίαση της τρομοκρατικής ενέργειας είναι διαφορετικά αδύνατη ή ιδιαίτερα δυσχερής. Ταυτόχρονα, ο Κ.Π.Δ. δίνει τη δυνατότητα να διεξαχθεί υποχρεωτικά ανάλυση DNA βάσει του αρ. 201 Κ.Π.Δ., αν έχει τελεστεί κακούργημα ή πλημμέλημα που επισύρει ποινή φυλάκισης τουλάχιστον ενός έτους. Όλες αυτές οι ειδικές ανακριτικές μέθοδοι θα πρέπει να ελέγχονται από τη δικαστηριακή πρακτική και να τελούνται υπό την επιφύλαξη του νόμου σε κάθε περίπτωση (Χλούπης, Η Προστασία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την αντιμετώπιση του υπερεθνικού εγκλήματος, 2016, σσ. 1233-1236).

2.4. Αξιολόγηση των νομοθετικών στρατηγικών που εφαρμόζονται σε εθνικό και ενωσιακό επίπεδο

Παραπάνω αναλύθηκε εκτενώς η στρατηγική και το νομοθετικό πλαίσιο που εφαρμόζει τόσο η χώρα μας, όσο και η ΕΕ γενικότερα, ενάντια στην τρομοκρατία. Στο παρόν υποκεφάλαιο, θα προσπαθήσουμε να αξιολογήσουμε αυτά ως προς την αποτελεσματικότητά τους και να θέσουμε τους προβληματισμούς που προκύπτουν από τις ασάφειες, τις αλληλεπιδράσεις και τα κενά νόμου που ενυπάρχουν στο εθνικό και ενωσιακό δίκαιο. Αρχικά λοιπόν, η τρομοκρατία συνιστά αξιόποινη πράξη, ποινικό αδίκημα το οποίο έγκειται στις διατάξεις του κοινού ποινικού δικαίου ενός κράτους. Ωστόσο, επειδή τα τελευταία χρόνια, όπως εξελίσσεται αυτό το φαινόμενο, λαμβάνει διασυννοριακές διαστάσεις, υπήρξε η ανάγκη θεσμοθέτησης της πολιτικής της Ένωσης μέσω της δημιουργίας νομιμοποιητικής βάσης και δεσμευτικών κανόνων στον τομέα του ποινικού δικαίου, σε ένα ευρύτερο ασφαλέστερο περιβάλλον από αυτό του εσωτερικού ενός κράτους (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 169). Αυτό απευθείας σήμαινε ότι το κράτος εκχωρεί κομμάτι της εθνικής του κυριαρχίας και της κυβερνητικής εξουσίας στην ΕΕ, καθώς οφείλει να συμπορευτεί με τις ενωσιακές διατάξεις (Συκιώτου, 2016, σ. 187) και καταλείπει κάποιους τομείς δράσης στον έλεγχο των

ευρωπαϊκών οργάνων (π.χ. EUROPOL) (Συμεωνίδου - Καστανίδου, 2004, σσ. 64-65). Ταυτόχρονα, προκαλούσε έντονες αμφιβολίες διότι δεν παρεχόταν η απαιτούμενη ελευθερία στον εθνικό νομοθέτη να ποινικοποιήσει όπως αυτός αξιολογεί πιο σωστά μια αξιόποινη συμπεριφορά και να την τυποποιήσει στο ποινικό δικονομικό σύστημα της χώρας (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 173).

Σε γενικές γραμμές έχει επικριθεί αρκετά από νομικούς το γεγονός της παγκοσμιοποίησης του δικαίου που όσο αυτό διευρύνεται και διεθνοποιείται, χάνει τη σταθερότητα που πρέπει να έχει (Συκιώτου, 2016, σσ. 182-183). Οι υπερεθνικές επιρροές που ασκούνται στις εξουσίες (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική) των κρατών, στο όνομα της προστασίας της δημόσιας ασφάλειας, οδηγούν την αντεγκληματική πολιτική να είναι ένα συνονθύλευμα υπερεθνικών πιέσεων που ελλοχεύουν πολλούς κινδύνους για τα δικαϊκά συστήματα των κρατών, αφού στηρίζεται περισσότερο στην πολιτική παρά στο δίκαιο, με σκοπό την διαχείριση προβλημάτων (Συκιώτου, 2016, σσ. 212-213). Ειδικότερα, υποστηρίζεται ότι η εθνική έννομη τάξη υποχρεούται, κυρίως μέσω του παράγωγου δικαίου της ΕΕ, να ενσωματώσει αποφάσεις που έχουν εκδώσει υπερεθνικά εκτελεστικά όργανα και να τυποποιήσει εγκλήματα αφηρημένης διακινδύνευσης, χωρίς να μπορεί να ασκήσει κριτική και έλεγχο επί της ουσίας στις διατάξεις που υιοθετεί (Συκιώτου, 2016, σσ. 189-190). Διακρίνεται λοιπόν, μια προσπάθεια *«υιοθέτησης ενός δικαίου (και ποινικού) για την παγκόσμια διακυβέρνηση»* (Συκιώτου, 2016, σ. 192).

Ένα ακόμα ζήτημα που παρουσιάζεται είναι εάν αυτή η «προ-προληπτική» δράση της ΕΕ στον τομέα περιορισμού των τρομοκρατικών ενεργειών με τη συνεχή θέσπιση μέτρων αντιμετώπισής της, οδηγεί εν τέλει στη διακύβευση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου και των ατομικών του ελευθεριών, με αποτέλεσμα αυτά να τίθενται σε δεύτερη μοίρα, ενόψει της ενίσχυσης της ασφάλειας των πολιτών στις κοινωνίες που είναι και η συνταγματική βάση αυτών (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 175-176). Βέβαια, η ασφάλεια των πολιτών δεν αποτελεί προστατευτέο έννομο αγαθό, αλλά το αποτέλεσμα της προστασίας άλλων (Καϊάφα - Γκμπάντι Μ. , Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου και της ενσωμάτωσής του στην ελληνική έννομη τάξη, 2016, σ. 120) και το ακραίο όριο της ελευθερίας του ανθρώπου (Χλούπης, Η Προστασία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την αντιμετώπιση του υπερεθνικού εγκλήματος, 2016, σσ. 1243-

1244). Είναι ένα κοινό αγαθό το οποίο πρέπει να κατοχυρώνεται από την πολιτεία ως άμεσα συνυφασμένο με το κράτος δικαίου και τα μέτρα αντεγκληματικής πολιτικής (Παπαθεοδώρου, 2021, σ. 86).

Με άλλα λόγια, στο πλαίσιο πρόληψης επικίνδυνων καταστάσεων για τον άνθρωπο, όπως ένα τρομοκρατικό χτύπημα, η προσπάθεια για την επίτευξη της ασφάλειάς του, τον κάνει έναν «ανελεύθερο άνθρωπο» που περιορίζεται από τα μέτρα που θεσπίζει το κράτος (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 177). Ωστόσο, αυτό είναι λογικό, καθώς η κυριαρχία του φόβου στον κόσμο από την ενδεχόμενη ύπαρξη ενός τρομοκρατικού χτυπήματος, οδηγεί τους ανθρώπους στην αποδοχή και νομιμοποίηση όλων των πρακτικών των μηχανισμών καταστολής ενός κράτους, ακόμα κι αν παραβιάζονται δικαιώματα και ελευθερίες (Συκιώτου, 2016, σσ. 199-200). Από την άλλη, η επιδίωξη της ασφάλειας και η βαρύτητα που δίνεται στην γενική πρόληψη της επικινδυνότητας, οδηγεί τον άνθρωπο να πρέπει να αποδείξει ότι δεν είναι εγκληματίας, γεγονός που μεταβάλλει άρδην το τεκμήριο αθωότητας του κάθε ανθρώπου (Συκιώτου, 2016, σσ. 205-206). Η αντιμετώπιση της τρομοκρατίας φέρει μαζί της πολλά ηθικά διλήμματα. Πρώτον, η υποχρέωση των κρατών να προστατεύουν τις ζωές των πολιτών τους συχνά έρχεται σε σύγκρουση με την αναγκαία διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου. Η χρήση βασανιστηρίων για την απόσπαση πληροφοριών από συλληφθέντες τρομοκράτες είναι ένα τέτοιο παράδειγμα, καθώς παραβιάζει τις αρχές της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Δεύτερον, οι κρατικές ενέργειες κατά της τρομοκρατίας μπορεί να προκαλέσουν θανάτους αμάχων, κάτι που μπορεί να δημιουργήσει περισσότερη αντίσταση και τρομοκρατία. Τέλος, υπάρχει το ηθικό ζήτημα της χρήσης βίας ως απάντηση στη βία. Αυτά τα διλήμματα απαιτούν μια λεπτή ισορροπία μεταξύ ασφάλειας και ηθικής, η οποία συχνά είναι δύσκολο να επιτευχθεί (Caron, 2023).

Παρόλα αυτά, για την ΕΕ αυτοί οι περιορισμοί στα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ελευθερίες καθίστανται δικαιολογημένοι, ένεκα της επικινδυνότητας που προκαλούν οι τρομοκρατικές ενέργειες στα θεμέλια ενός κράτους (Συμεωνίδου - Καστανίδου, 2004, σ. 66) και της επίκλησης του γενικού (κοινού) συμφέροντος (Χλούπης, Η Προστασία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την αντιμετώπιση του υπερεθνικού εγκλήματος, 2016, σ. 1246). Άλλωστε, για την αντιμετώπιση της υπερεθνικής

εγκληματικότητα είναι αναπόφευκτη η σύγκρουση ανάμεσα στα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου και τις δράσεις πρόληψης και καταστολής που εφαρμόζουν τα κράτη και για αυτό καθίσταται επιτακτική η ανάγκη στάθμισης των συμφερόντων από την σύγκρουση αυτών των δικαιωμάτων και εφαρμογής των αρχών της αναλογικότητας, της επικουρικότητας, της αναγκαιότητας, της αποτελεσματικότητας, της νομιμότητας και του τεκμηρίου της αθωότητας (Χλούπης, Η Προστασία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την αντιμετώπιση του υπερεθνικού εγκλήματος, 2016, σσ. 1245-1246).

Επιπροσθέτως, σημαντικό είναι να αναφερθεί η ύπαρξη ασυλίας στα μέλη των ευρωπαϊκών οργανισμών, όπως της EUROPOL, με αποτέλεσμα αυτοί να εξυπηρετούν τα συμφέροντα της Ένωσης με την επίφαση νομιμότητας που τους παρέχουν οι διευρυμένες αρμοδιότητές τους και τα ασαφή όρια τους και οι πολίτες να μην μπορούν να αξιώσουν τη δίωξή τους όταν υποστηρίζουν ότι έχουν τελέσει παράνομη πράξη ή παραλείψει οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια (Συμεωνίδου - Καστανίδου, 2004, σ. 65).

Για όλους αυτούς τους λόγους, θα πρέπει ο εθνικός νομοθέτης όταν καλείται να ενσωματώσει ευρωπαϊκούς κανόνες στο εθνικό ποινικό δίκαιο, να ελέγχει εάν ξεφεύγουν των ορίων της αρμοδιότητας που έχει παραχωρηθεί στην Ένωση για τον συγκεκριμένο τομέα (όπως την τρομοκρατία), αν υπάρχει ήδη πλαίσιο επαρκές για το εν λόγω αντικείμενο και αν διακρίνει ότι οι ενωσιακοί κανόνες καλύπτουν πράξεις που δεν υπάγονται σε αυτόν τον τομέα, να θέτει όρους και προϋποθέσεις για τη σωστή τυποποίηση των αδικημάτων, με γνώμονα τις συνταγματικά κατοχυρωμένες αρχές και τις αρχές της νομιμότητας, της αναλογικότητας, του κράτους δικαίου κ.ά., αποδίδοντας την ποινική απαξία που πρέπει σε κάθε πράξη (Συμεωνίδου - Καστανίδου, 2004, σσ. 78-80). Αυτό αναδεικνύεται ιδιαίτερα δυσχερές τις περισσότερες φορές, αν αναλογιστούμε ότι η πολιτική της κάθε χώρας, αλλά και της ΕΕ στο σύνολό της, είναι αποτέλεσμα πολιτικής βούλησης και κατεύθυνσης χειρισμού ενός τομέα δράσης -ιδίως όταν αφορά μέτρα πρόληψης και καταστολής αξιόποινων πράξεων- με όλα τα υπόλοιπα να τίθενται σε δεύτερη μοίρα (Καϊάφα - Γκμπάντι & Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, 2019, σ. 91). Όπως και να έχει, δεν μπορεί το ποινικό δίκαιο να γίνεται «*όργανο καταπολέμησης των δυνατών απειλών κατά της κοινωνίας*»

(Χλούπης, Η Προστασία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την αντιμετώπιση του υπερεθνικού εγκλήματος, 2016, σ. 1242).

Πρέπει λοιπόν, τα κράτη να αντιληφθούν ότι δε νοείται περιορισμός του φαινομένου της τρομοκρατίας αν δεν υπεισέλθουμε στα αίτια που προκαλούν την απόφαση στους δράστες για την τέλεση τρομοκρατικών ενεργειών, όπως είναι οι μεγάλες αντιθέσεις και κοινωνικές ανισότητες στο εσωτερικό των κρατών, η οικονομική εξαθλίωση, η αδυναμία του κρατικού μηχανισμού να ανταποκριθεί στις ανάγκες των πολιτών με επάρκεια κ.ά. Επίσης, θα πρέπει να καλλιεργήσουν το πνεύμα των πολιτών τους, τονίζοντας τις θεμελιώδεις αξίες της ζωής που είναι η ειρήνη, η ασφάλεια, η δικαιοσύνη, η δημοκρατία (Καϊάφα - Γκμπάντι & Παπακυριάκου, Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου, 2019, σ. 124).

Συνολικά, μπορούμε να πούμε ότι οι ευρωπαϊκές χώρες έχουν ενισχύσει τη συνεργασία τους μέσω κοινών πρωτοβουλιών, όπως η EUROPOL και οι κοινές επιχειρήσεις καταπολέμησης της τρομοκρατίας. Επιπλέον, η υιοθέτηση και εφαρμογή της οδηγίας για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας στον Ευρωπαϊκό χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, οι οποίοι θεσπίζουν ελάχιστους κανόνες για τον καθορισμό ποινικών αδικημάτων και κυρώσεων στον τομέα των τρομοκρατικών πράξεων, έχουν συμβάλει σημαντικά στη δημιουργία ενός ενιαίου νομικού πλαισίου για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας στην Ευρώπη. Αυτές οι προσπάθειες αναδεικνύουν τη δέσμευση των ευρωπαϊκών κρατών να προλαμβάνουν και να καταπολεμούν την τρομοκρατία μέσω συντονισμένων δράσεων και κοινών πρωτοβουλιών (Ταο, 2023).

Κεφάλαιο 3ο: Η τρομοκρατία εκτός συνόρων της ΕΕ

3.1. Διεθνές νομικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας

Το φαινόμενο της τρομοκρατίας αποτέλεσε μείζον ζήτημα όχι μόνο της Ευρώπης, αλλά παγκοσμίως, καθώς η διαφύλαξη της ασφάλειας και της ειρήνης συνιστά πρωταρχική ανάγκη και αναφαίρετο δικαίωμα κάθε πολίτη, ανεξαρτήτως του κράτους που ζει. Ωστόσο, η θεσμοθέτηση ενός διεθνούς πλαισίου ενάντια στην τρομοκρατία είναι ένα πολύ δύσκολο εγχείρημα, καθώς η διεθνής κοινότητα αποτελείται από πολλά κράτη που συνδέονται μεταξύ τους με ανταγωνιστικές (άλλοτε εχθρικές) σχέσεις, των οποίων η στάση και η αίσθηση της απειλής απέναντι σε αυτό το φαινόμενο δεν είναι ίδια (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 89). Ταυτόχρονα, απουσιάζει ο ορισμός της τρομοκρατίας από τη διεθνή κοινότητα, γεγονός που δυσκολεύει την συνεργασία των κρατών για την αποτελεσματική αντιμετώπισή της.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Ο.Η.Ε. προσπάθησε μέσα από τον Χάρτη του, ο οποίος υπεγράφη στις 26 Ιουνίου 1945 και απέκτησε ισχύ στις 24 Οκτωβρίου 1945, να θέσει τους κανόνες αποτροπής ενός νέου πολέμου, θεσπίζοντας κάποιους άξονες βάσει των οποίων μπορούν να ληφθούν μέτρα καταστολής οποιασδήποτε εχθρικής ενέργειας που δύναται να πλήξει την παγκόσμια ειρήνη (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 106). Η επίθεση στους Δίδυμους Πύργους το 2001 σήμανε συναγερμό σε ολόκληρο τον κόσμο, καθώς ανέδειξε ότι ολόκληρη η διεθνής κοινότητα ήταν ανέτοιμη να προλάβει έναν τέτοιο κίνδυνο.

Στην Αμερική υπό την κυβέρνηση Μπούς, εκδόθηκε αμέσως μετά την επίθεση στις 25 Οκτωβρίου 2001, ο αμφιλεγόμενος «Πατριωτικός Νόμος» (USA Patriot Act), με μέριμνα του τότε Υπουργού Δικαιοσύνης Τζον Άσκροφτ, βάσει του οποίου οι αμερικανικές αρχές είχαν το δικαίωμα να συλλάβουν υπόπτους, να τους φυλακίζουν, να τους απομονώνουν χωρίς χρονικό περιορισμό, να παραβιάζουν τα δικαιώματά τους

στην επικοινωνία και την αλληλογραφία μέσω παρακολουθήσεων και να μην τους επιτρέπουν να προσφύγουν στη δικαιοσύνη και σε δίκη (Τσούλος, 2005, σσ. 134-135). Όλα αυτά και πολλά ακόμα γεγονότα «πολέμου» που λάμβαναν χώρα από την πλευρά των Η.Π.Α.²⁵ έδειχναν ότι η πολιτική που ακολουθούσε τότε και οι νόμοι που θεσπίζονταν, παραχωρούσαν μεγάλη ελευθερία δράσης στο κράτος και τις μυστικές υπηρεσίες, αλλά στερούνταν οποιασδήποτε νομιμοποίησης, κατά παράβαση των διατάξεων του διεθνούς δικαίου (Τσούλος, 2005, σσ. 151-152). Στη σύγχρονη εποχή, επειδή ένα κράτος από μόνο του δεν μπορεί να αντιμετωπίσει μία τρομοκρατική απειλή με τις διαστάσεις που λαμβάνει σήμερα, κατέστη σαφές ότι πρέπει να υπάρξει μια συλλογική προσπάθεια και στρατηγική εμπέδωσης του αισθήματος ασφάλειας των πολιτών, μέσω της συνεργασίας των κρατών, υπό το φως της προστασίας των ατομικών ελευθεριών και των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 107).

Παρόλο που ο Ο.Η.Ε. είχε θεσπίσει πλήθος διεθνών νομικών κειμένων, διεθνείς Συμβάσεις, Συνθήκες της Γενεύης και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα τους κ.ά., με αντιτρομοκρατική στρατηγική, αυτά δεν φάνηκαν αρκετά για να αντιμετωπίσουν το τρομοκρατικό χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους και έτσι έπρεπε να αναχθεί η καταπολέμηση της τρομοκρατίας ως ύψιστη προτεραιότητα και να γίνουν πιο καίριες αλλαγές στο διεθνές νομικό πλαίσιο γύρω από αυτό το φαινόμενο (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 107-108). Έτσι λοιπόν, το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών εξέδωσε κατά καιρούς κάποιες Αποφάσεις που αποτέλεσαν θεμέλια για την αντιτρομοκρατική πολιτική διεθνώς, ενώ το ίδιο έκανε (και κάνει) και η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών μέσω των Ψηφισμάτων της, όπως θα δούμε παρακάτω.

Η Γενική Συνέλευση εκδίδει για πρώτη φορά το Ψήφισμα 3034 (XXVII) βάσει του οποίου ιδρύεται η Ειδική Επιτροπή για τη διεθνή τρομοκρατία, με αφορμή την απαγωγή και δολοφονία έντεκα Ισραηλινών αθλητών από Άραβες τρομοκράτες στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Μονάχου τον Σεπτέμβριο του 1972, με σκοπό να εξεταστεί το ενδεχόμενο μιας κοινής συνεργασίας για την αντιμετώπιση του προβλήματος

²⁵ Όπως η επίθεση στο Αφγανιστάν στις 7 Οκτωβρίου 2001 και στο Ιράκ στις 20 Μαρτίου 2003

(Παπακωνσταντής, 2019, σ. 119). Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, ότι τότε το ζήτημα αντιμετωπίζεται ως κάτι περιστασιακό, μεμονωμένο που εφόσον συμβαίνει, λαμβάνονται αποφάσεις και μέτρα. Παρόλα αυτά, το εν λόγω Ψήφισμα έδειξε ότι υφίσταται σοβαρό πρόβλημα στον τομέα αυτόν. Αργότερα, η Γενική Συνέλευση υιοθετεί δύο διεθνείς Συμβάσεις για την πρόληψη και τιμωρία εγκλημάτων που στρέφονται κατά των διεθνώς προστατευόμενων προσώπων, συμπεριλαμβανομένων και των διπλωματικών αντιπροσώπων (1973) και τη Σύμβαση κατά της σύλληψης ομήρων (1979) (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 120). Στην πορεία εκδόθηκαν διάφορα Ψηφίσματα που είτε αφορούσαν την πρόληψη της τρομοκρατίας, είτε την εξάλειψή της²⁶. Από το 2001 και μέχρι σήμερα, η Γενική Συνέλευση θέτει το ζήτημα της καταπολέμησης της τρομοκρατίας στην ατζέντα της σε κάθε συνεδρίασή της, επιχειρώντας να προετοιμαστεί κατάλληλα για τις αλλαγές που επέρχονται με την πάροδο των ετών και φέρνουν στην επιφάνεια νέες μορφές τρομοκρατίας (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 121).

Από την άλλη μεριά, το Συμβούλιο Ασφαλείας διαθέτει έναν πιο αποφασιστικό ρόλο στην διατήρηση της διεθνούς ασφάλειας και ειρήνης, με τη δυνατότητα θέσπισης μέτρων ή συστάσεων. Και εδώ διακρίνεται ότι ο ρόλος του τη δεκαετία '70 και '80 είναι περιορισμένος, καθώς οι τρομοκρατικές ενέργειες αποτελούν είτε μέρος του κοινού οργανωμένου εγκλήματος, οπότε δεν δίνεται ιδιαίτερη σημασία ως προς την ιδιαιτερότητά τους, είτε ως μεμονωμένα περιστατικά (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 122-123). Από τη δεκαετία του '90 και μετά, με κορυφαία στιγμή το 2001 την επίθεση στους Δίδυμους Πύργους, η τρομοκρατία λαμβάνει τη μορφή γενικής απειλής που απαιτεί συνεργασία μεταξύ των κρατών και άμεσες ενέργειες και για αυτό το Συμβούλιο Ασφαλείας εκδίδει κάποιες Αποφάσεις που επιχειρούν να δώσουν τέλος στην εξέλιξη του φαινομένου (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 123-124). Οι κυριότερες εξ αυτών ήταν η απόφαση 1267 (1999) που αφορούσε την εκπαίδευση που παρείχαν σε τρομοκράτες στη χώρα του Αφγανιστάν, όπου οι Taliban έδιναν καταφύγιο στον Osama bin Laden, διευκολύνοντας τη δράση τόσο αυτού, όσο και των συνεργατών του, η

²⁶ Ο όρος «εξάλειψη» που χρησιμοποιήθηκε αργότερα σε σχέση με τον όρο «πρόληψη» στα Ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, ανέδειξε την αδυναμία να ανευρεθούν οι λόγοι- αίτια που οδηγούν στην πρόκληση του φαινομένου της τρομοκρατίας, τη στιγμή που η ανάγκη αντιμετώπισης και περιορισμού της καθίσταται πρωτεύουσα και άμεση βλ. (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 120)

απόφαση 1373 (2001)²⁷, όπου αναδεικνύεται η σοβαρότητα των τρομοκρατικών επιθέσεων και το δικαίωμα των κρατών στην άμυνα, δεδομένου ότι μετά την επίθεση του 2001 η τρομοκρατία λαμβάνει χαρακτηριστικά γενικευμένης διεθνούς απειλής, για την οποία καθορίζονται δεσμεύσεις στα κράτη (μέλη του Ο.Η.Ε.) για την αποτελεσματική αντιμετώπισή της και η υποχρέωση ανάληψης πρωτοβουλιών (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 127-128). Βάσει της τελευταίας Απόφασης καλούνται τα κράτη να προσαρμόσουν το νομικό τους πλαίσιο σύμφωνα με αυτήν, να αγωνιστούν κατά της τρομοκρατίας και για τον έλεγχο αυτών συστήνεται η Επιτροπή κατά της Τρομοκρατίας (CTC), η οποία πέραν αυτού, αργότερα απέκτησε έναν πιο διευρυμένο ρόλο για την εξέταση της δυνατότητας προώθησης αντιτρομοκρατικών πρακτικών από τα κράτη και την υποστήριξή τους με ομάδες εμπειρογνομόνων (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 129-130). Από τότε έχει εκδοθεί πλήθος Αποφάσεων όπως η Απόφαση 1540 (2004) για τη χρήση πυρηνικών-χημικών-βιολογικών όπλων από τους τρομοκράτες, 2170 (2014), 2178 (2014), 2199 (2015) κ.ά., η οποία απέβλεπε στις πηγές χρηματοδότησης των τρομοκρατικών οργανώσεων (Αδάμης, 2017, σ. 140).

Επίσης, σημαντικό ρόλο κατέχει και ο Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών, ο οποίος συντονίζει τις Υπηρεσίες του Ο.Η.Ε. και καθορίζει τη Στρατηγική που οφείλουν τα κράτη να ακολουθούν στο πλαίσιο καταπολέμησής της, ανταποκρινόμενος στις απαιτήσεις και τις προκλήσεις που εμφανίζονται κάθε φορά. Στις 8 Σεπτεμβρίου 2006 υιοθετείται η Παγκόσμια Στρατηγική των Ηνωμένων Εθνών²⁸ (A/RES/60/288) για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, η οποία αποτέλεσε σταθμό για τον Ο.Η.Ε. καθώς τα κράτη για πρώτη φορά συμφώνησαν στην υιοθέτηση μιας ενιαίας και ομοιόμορφης στρατηγικής με μέτρα κοινά, τα αποτελέσματα των οποίων θα ελέγχει ανά δύο έτη η Γενική Συνέλευση, μαζί με την Ειδική Ομάδα για την Καταπολέμηση της Τρομοκρατίας (CTITF) (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 154-155). Ωστόσο, καινοτομία υπήρξε η δημιουργία ενός σχεδίου δράσης για την πρόληψη του βίαιου εξτρεμισμού το 2016, το οποίο περιλάμβανε συστάσεις προς τα κράτη για την εφαρμογή εθνικού σχεδίου δράσης ενάντια στον βίαιο εξτρεμισμό, λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα που ισχύουν σε κάθε κράτος (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 158-159), αλλά και η σύσταση

²⁷ Αυτή η Απόφαση είναι δεσμευτική για όλα τα κ-μ και τους διεθνείς Οργανισμούς, βάσει του αρ. 25 του Χάρτη του Ο.Η.Ε.

²⁸ Το κείμενο αυτής αναθεωρείται κάθε δύο έτη, βλ. (Αδάμης, 2017, σ. 139).

γραφείου των Ηνωμένων Εθνών για την Αντιτρομοκρατία το 2017, με ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης και πρωτοβουλία του τότε Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών.

Πέραν του Ο.Η.Ε., σημαντικό ρόλο στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας, επιτέλεσαν και άλλοι περιφερειακοί Οργανισμοί όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας της Μαύρης Θάλασσας (BSEC), ο Οργανισμός Ισλαμικής Συνεργασίας (OIC) κ.ά. Αναφορικά με το Συμβούλιο της Ευρώπης ιδρύθηκε το 1949 και στόχευε στην σύναψη διεθνών συμβάσεων για τη διαφύλαξη της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Χαρακτηριστική είναι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Καταστολή της Τρομοκρατίας (CETS αριθ. 090) που συντάχθηκε το 1977, η οποία διαχώρισε τις τρομοκρατικές πράξεις από τα πολιτικά αδικήματα και η δημιουργία της Πολυτομεακής Ομάδας για τη Διεθνή Δράση ενάντια στην τρομοκρατία (GMT), την περίοδο μετά το χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους, που αποσκοπούσε στον συντονισμό των κρατών ως προς την πρόληψη και καταστολή της τρομοκρατίας (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 93-95). Όσον αφορά τον Οργανισμό Ισλαμικής Συνεργασίας (OIC) τονίζεται ότι είναι ο δεύτερος σε μέγεθος διακυβερνητικός οργανισμός μετά τον Ο.Η.Ε., αφού μέλη του είναι 57 κράτη και έχει ως προτεραιότητα την προάσπιση και προώθηση των συμφερόντων των μουσουλμανικών χωρών σε όλον τον κόσμο, χωρίς να χρησιμοποιούν μεθόδους τρομοκρατίας (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 105). Η διεθνής συνεργασία μέσω Οργανισμών, είναι κρίσιμη για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της τρομοκρατίας. Κράτη με περιορισμένους πόρους συχνά ζητούν βοήθεια από διεθνείς οργανισμούς ή άλλα κράτη για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας. Για παράδειγμα, το 2018 το NATO ξεκίνησε αποστολή στο Ιράκ για να συμβουλευθεί και να εκπαιδεύσει τις ιρακινές ένοπλες δυνάμεις με στόχο την ενίσχυση της ικανότητάς τους να πολεμήσουν την τρομοκρατία και να αποτρέψουν την επιστροφή του ISIS. Η αποστολή αυτή επεκτάθηκε το 2021, κατόπιν αιτήματος του Ιράκ. Παρόμοια, η αποστολή EUCAP στο Μάλι ιδρύθηκε μετά από επίσημη πρόσκληση της κυβέρνησης του Μάλι για να διασφαλίσει τη σταθερότητα στη χώρα και να υποστηρίξει τις αντιτρομοκρατικές δραστηριότητες, εκπαιδεύοντας τις αρχές του Μάλι για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος (Candelmo, 2024).

Αξίζει να σημειωθεί η σχέση που διέπει το διεθνές δίκαιο με το ενωσιακό δίκαιο αλλά και τα δύο αυτά δίκαια με το εθνικό, διότι παρατηρείται μια ιδιαίτερη σχέση αλληλεξάρτησης των δικαίων ως προς αυτόν τον τομέα. Το διεθνές δίκαιο υπερέχει έναντι του ενωσιακού δικαίου και για αυτό το ενωσιακό και το εθνικό δίκαιο ενσωματώνουν τις Αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας, επιλέγοντας τα μέσα που είναι πλέον κατάλληλα για την εφαρμογή τους στην έννομη τάξη τους (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 109-118). Άλλωστε σύμφωνα με την παρ. 5 του αρ. 3 ΣΕΕ αναφέρεται ότι η Ένωση συμβάλλει, μεταξύ άλλων, στην ειρήνη, την ασφάλεια, την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στην αυστηρή τήρηση και ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου και ιδίως στον σεβασμό των αρχών του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Αυτό δείχνει ότι η ΕΕ αποδέχεται την τεράστια συμβολή του διεθνούς δικαίου στην αντιμετώπιση της τρομοκρατίας.

3.2. Η συνεργασία της ΕΕ με τις Η.Π.Α. για την πάταξη του φαινομένου της τρομοκρατίας

Το χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους το 2001 από την Αλ-Κάιντα, δεν συνιστούσε μια εθνική απειλή των Η.Π.Α. αλλά μια διεθνή απειλή, η οποία έπρεπε να αντιμετωπιστεί στον πυρήνα της μέσω της συνεργασίας των κρατών, ώστε να προφυλαχθούν τόσο οι άνθρωποι, όσο και ο κρατικός μηχανισμός που φαινόταν ανήμπορος να εξουδετερώσει τέτοιου είδους απειλές. Έτσι έπρεπε άμεσα να ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις και ο πολιτικός διάλογος που θα μπορούσε να οδηγήσει στην ανεύρεση λύσεων και πρακτικών ενίσχυσης της ασφάλειας των πολιτών και τοποθέτησης του ζητήματος της τρομοκρατίας στην κορυφή της πολιτικής ατζέντας των Η.Π.Α. και της ΕΕ. Ωστόσο οι μεγάλες διαφορές που υπήρχαν ανάμεσα στην Ευρώπη και την Αμερική, καθώς η πρώτη στηριζόταν στον διάλογο και την ήπια ανθρωποκεντρική πολιτική, σε αντίθεση με την δεύτερη που διακήρυττε στρατιωτική και οξεία πολιτική άμεσης επέμβασης, καθιστούσαν ιδιαίτερα χαώδη αυτήν την προσπάθεια. Είναι γεγονός ότι η ΕΕ προασπίζεται σθεναρά μέσω της πολιτικής που ακολουθεί και των μέτρων που εφαρμόζει ενάντια στην τρομοκρατία, το κράτος

δικαίου, τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου και την ειρηνική διευθέτηση των διαφορών μεταξύ των κρατών, εν αντιθέσει με τις Η.Π.Α. που η πολιτική τους στηρίζεται στην ένοπλη σύγκρουση, με την επίκληση της νόμιμης άμυνας, ακόμα κι όταν υπάρχουν υποψίες κινδύνου, ούτε καν υπαρκτή απειλή.

Ο διακοινοβουλευτικός διάλογος μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Κογκρέσου των Η.Π.Α. θεσμοθετείται το 1999 με την καθιέρωση του Διατλαντικού Νομοθετικού Διαλόγου (TLD), όπου Ευρωβουλευτές και μέλη της Βουλής των Αντιπροσώπων των Η.Π.Α. έρχονται ανά έξι μήνες σε συναντήσεις και συζητούν θέματα που άπτονται της εξωτερικής πολιτικής, εμπορικών ή οικονομικών συναλλαγών, της ασφάλειας και της άμυνας των κρατών κ.ά. Αυτό ήταν η αφετηρία για να αρχίσει σημαντική πρόοδος στις σχέσεις Αμερικής – Ευρώπης²⁹.

Ωστόσο, από τότε μέχρι σήμερα έχουν υπογραφεί μεταξύ των δύο δυνάμεων πολλές συμφωνίες σχετικά με την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Οι δύο πιο χαρακτηριστικές (πρώτες) περιπτώσεις για τις οποίες στάθηκε αφορμή το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^η Σεπτεμβρίου 2001, ήταν η Συμφωνία μεταξύ της ΕΕ και των Η.Π.Α. σχετικά με την έκδοση και σχετικά με την αμοιβαία δικαστική συνδρομή³⁰ (Μπόση, 2004, σσ. 337-364). Τον Απρίλιο του 2002 το Συμβούλιο της ΕΕ με τη βοήθεια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, άρχισε τις διαπραγματεύσεις με τις Η.Π.Α. για την υπογραφή των παραπάνω συμφωνιών, στη βάση των αρ. 38 και 24 ΣΕΕ που δίνουν τη δυνατότητα να συνάπτει η ΕΕ συμφωνίες με διεθνείς Οργανισμούς ή άλλα κράτη (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 403). Έπειτα υπήρξε η ανάγκη ενίσχυσης της συνεργασίας τους μέσω της ανταλλαγής πληροφοριών και της ασφάλειας που πρέπει να έχουν οι διαβαθμισμένες πληροφορίες, η οποία έγινε πράξη με την Απόφαση 2007/274/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 23^{ης} Απριλίου 2007 (Παπακωνσταντής, 2019, σ. 404). Στην πορεία βγήκε και η Συμφωνία για την επεξεργασία και τη διαβίβαση δεδομένων χρηματοοικονομικών μηνυμάτων από την ΕΕ στις Η.Π.Α. στο πλαίσιο του προγράμματος παρακολούθησης της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας (TFTP) με σκοπό την ανάπτυξη της αμοιβαίας ανταλλαγής πληροφοριών, που υπεγράφη (τελικώς)

²⁹ Βλ. [Διατλαντικές σχέσεις: ΗΠΑ και Καναδάς | Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση | Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο \(europa.eu\)](#)

³⁰ Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ L 181/19-7-2003

το 2010 και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Αυγούστου 2010 (Παπακωνσταντής, 2019, σσ. 404-405). Εν συνεχεία ήρθε η Συμφωνία μεταξύ Η.Π.Α. και ΕΕ για τη διαβίβαση των αρχείων ονομάτων επιβατών (PNR) το 2012 που διευκολύνει τον εντοπισμό προσώπων που έχουν εμπλακεί σε υποθέσεις σοβαρής εγκληματικότητας και η Συμφωνία-Πλαίσιο για την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (DPPA) η οποία υπεγράφη τον Δεκέμβρη του 2016³¹ και αφορά την διατλαντική διαβίβαση και χρήση δεδομένων όταν διερευνάται (και) το αδίκημα της τρομοκρατίας. Μέσα από αυτές τις Συμφωνίες κατέστη σαφές ότι στον τομέα επιβολής του νόμου, της δικαιοσύνης και της ασφάλειας οι Η.Π.Α. και η ΕΕ είναι σύμμαχοι στον αγώνα κατά της τρομοκρατίας.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφέρουμε και την συμβολή του NATO (ή αλλιώς «Βορειοατλαντική Συμμαχία»), στη συνεργασία των Η.Π.Α. με την ΕΕ και άλλες τρίτες χώρες, καθώς αποτελεί μια συμμαχία πολλών κρατών (32 στο σύνολο), που στοχεύουν να επιλύσουν μέσω των διαπραγματεύσεων τα προβλήματά τους, να διαχειριστούν τις ανακύπτουσες κρίσεις σε διάφορους τομείς που αποκτούν διασυνοριακές διαστάσεις και να προλάβουν πιθανές συγκρούσεις. Είναι μια διακυβερνητική στρατιωτική συμμαχία που δύναται να επεμβαίνει τόσο με πολιτικά όσο και με στρατιωτικά μέσα, υπέρ της ελευθερίας και της ειρήνης και εισάγει την αρχή της συλλογικής ασφάλειας. Σημειώνεται δε, ότι η Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας της ΕΕ (ΚΕΠΠΑ), που έχει θεσμοθετήσει η ΕΕ και οφείλουν τα κ-μ να τηρούν στο πλαίσιο χάραξης των κοινών αμυντικών τους δυνατοτήτων, εναρμονίζεται με τις δεσμεύσεις που απορρέουν από το NATO.

Επομένως, όπως αντιλαμβανόμαστε η συνεργασία των Η.Π.Α. και της Ευρώπης είναι πολύ στενή, παρόλες τις διαφορές που ενυπάρχουν στα συστήματα διακυβέρνησής τους, διότι ο σκοπός του περιορισμού της διεθνούς τρομοκρατίας είναι κοινός και θεμελιώδους σημασίας για ολόκληρο τον κόσμο. Και για τη χώρα μας υπήρξε πολύ σπουδαία η συνεργασία με τις Η.Π.Α. και αυτό διαφαίνεται ήδη από πολύ νωρίς, όταν υπέγραψε το Μνημόνιο Συνεργασίας η Κυβέρνηση της Ελληνικής Δημοκρατίας με την Κυβέρνηση των Η.Π.Α. για την καταπολέμηση του εγκλήματος, επιδιώκοντας την συνεργασία στο οργανωμένο έγκλημα, την τρομοκρατία και άλλα σοβαρά αδικήματα

³¹ Απόφαση (ΕΕ) 2016/2220 του Συμβουλίου της 2ας Δεκεμβρίου 2016

που αποκτούν διεθνείς διαστάσεις (Μπόση, 2004, σσ. 619-623), ενώ κύρωσε και τη Σύμβαση αμοιβαίας δικαστικής συνδρομής σε ποινικές υποθέσεις μεταξύ της Κυβέρνησης της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Κυβέρνησης των Η.Π.Α. με το ν. 2804/2000.

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας λοιπόν, η τρομοκρατία είναι ένα πολυδιάστατο και πολύπλοκο φαινόμενο που καλείται να αντιμετωπίσει η σύγχρονη κοινωνία σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Η αδυναμία θέσπισης ενός ενιαίου και ομοιόμορφου ορισμού της όμως, συνιστά μέχρι και σήμερα ένα άλυτο νομικό ζήτημα. Έχει τις καταβολές της από την αρχαιότητα ακόμα, με κορυφαία ιστορική στιγμή για ολόκληρη την ανθρωπότητα το τρομοκρατικό χτύπημα την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 στους Δίδυμους Πύργους, που στάθηκε η αφορμή για την αναδιαμόρφωση των νομοθετικών στρατηγικών των κρατών. Με το πέρασμα του χρόνου βέβαια, η τρομοκρατία λαμβάνει νέες μορφές και νέα χαρακτηριστικά, ανάλογα με τις επικρατούσες συνθήκες της κοινωνίας, με κύριο γνώρισμα την βία και τη διάχυση του φόβου στους ανθρώπους και για αυτό πολλοί την παρομοιάζουν με μια μορφή «πολέμου».

Λόγω της ταχύτητας εξέλιξής της και των διασυνοριακών διαστάσεών της, απαιτείται διαρκώς η εναρμόνιση και επαναπροσαρμογή του νομοθετικού πλαισίου και της πολιτικής που ασκείται από ένα κράτος, ώστε να δύναται να συμπορευτεί με τις τρέχουσες αλλαγές. Αυτό δεν γίνεται φυσικά, με μέριμνα μόνο του εκάστοτε κράτους, αλλά μέσω συντονισμένης συλλογικής προσπάθειας συνεργασίας τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και σε διεθνές επίπεδο. Αυτό επιχειρεί να κάνει και η ΕΕ με τα θεσμικά της όργανα, μέσω της θέσπισης κανόνων δικαίου που θα πρέπει να υιοθετούν τα κ-μ, ώστε να διευκολύνουν τη διαλεύκανση εγκλημάτων τρομοκρατίας.

Ωστόσο, το αδίκημα της τρομοκρατίας άγγιξε και τη διεθνή κοινότητα, η οποία επιχείρησε μέσω του Ο.Η.Ε. και άλλων περιφερειακών Οργανισμών, να καθιερώσουν ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αντιμετώπισης της τρομοκρατίας, ενώ και αυτή δεν κατάφερε να θεμελιώσει έναν διεθνή ορισμό της. Όμως, κατέστη σαφές ότι η συνεργασία μεταξύ των κρατών και η ανταλλαγή πληροφοριών αποτελεί τη χρυσή τομή για τον περιορισμό του φαινομένου, όσες διαφορές κι αν υπάρχουν στα νομικά συστήματα των κρατών, στο ποινικό τους δίκαιο και γενικότερα στο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης. Έτσι κι αλλιώς, η ανάγκη παροχής ασφάλειας και ειρήνης

στις κοινωνίες, δεν γνωρίζει σύνορα και είναι ένα καθολικό ζητούμενο του κοινωνικού συνόλου.

Όμως αυτή συνεργασία των κρατών δεν έχει μόνο θετικό πρόσημο, αλλά και αρνητικό, καθώς παρατηρείται ότι μέσω της ασκηθείσας πολιτικής για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, πολλές φορές παραβιάζονται τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου και περιορίζονται οι ατομικές ελευθερίες του, στο πλαίσιο ενίσχυσης της ασφάλειας της κοινωνίας, ενώ το κράτος χάνει ένα κομμάτι της εθνικής του ταυτότητας από την υποχρέωση να συμπορευτεί με τις ενωσιακές ή διεθνείς διατάξεις για το εν λόγω πρόβλημα. Για αυτό το λόγο, έχουν τεθεί διάφοροι προβληματισμοί σχετικά με αυτήν την αναγκαιότητα ύπαρξης αυτής της πληθώρας διάσπαρτων διατάξεων για την τρομοκρατία, πέραν της εθνικής νομοθεσίας του κράτους, και αν τελικά όλες αυτές οι διατάξεις επιτυγχάνουν το σκοπό τους ή απλώς εξυπηρετούν συμφέροντα της πολιτικής εξουσίας.

Από την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, το βασικότερο συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί είναι ότι η τρομοκρατία απαιτεί συνεργασία και διαρκή επαγρύπνηση για την επικαιροποίηση του νομοθετικού πλαισίου, με καίριες παρεμβάσεις στα κενά που προκύπτουν κατά καιρούς, τα οποία εκμεταλλεύονται οι τρομοκράτες ώστε να δρουν ανενόχλητοι και ισχυρή υποστήριξη από το ένα κράτος στο άλλο, με σκοπό τη δημιουργία ενός χώρου ασφαλούς, ελεύθερου και δίκαιου που δεν θα κυριαρχεί ο φόβος και η αγωνία για ζωή.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ελληνική βιβλιογραφία

- Αδάμης, Π. (2017). *Νέα Θρησκευτική Τρομοκρατία - Εγκληματολογική Προσέγγιση και Διεθνές Δίκαιο*. Αθήνα: ANT. N. ΣΑΚΚΟΥΛΑ Ε.Ε.
- Αντωνοπούλου, Α. (2010). *Σύγχρονες τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής: Η πολιτική της μηδενικής ανοχής και τα μέτρα διαχείρισης κρίσεων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Βαθρακοκόιλης, Α. (2001). *Το οργανωμένο έγκλημα και οι τρόποι αντιμετώπισής του* (Εργαστηρίου Εγκληματολογικών Επιστημών του Τμήματος Νομικής του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης εκδ.). Αθήνα-Κομοτηνή: ANT. N. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Βιδάλη, Σ. (1997). *Η Τρομοκρατία στην Ιταλία κατά τη δεκαετία του '70: Εγκληματολογική & Σωφρονιστική προσέγγιση*. Αθήνα-Κομοτηνή: ANT.N.ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα όρια - Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*. Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βιδάλη, Σ. (2019). *Έγκλημα και Κοινωνία* (Α' εκδ.). (Ρ. Κοβάνη, Επιμ.) ΕΑΠ.
- Καϊάφα - Γκμπάντι, Μ. (2004). *Ποινικό Δίκαιο - Πρόσφατες εξελίξεις στον ευρωπαϊκό χώρο*. Στο Π. Ν. Περράκη (Επιμ.), *Πρακτικά Ημερίδας 26 Νοεμβρίου 2003, Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης* (σσ. 31-32). Αθήνα - Κομοτηνή: ANT. N. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Καϊάφα - Γκμπάντι, Μ. (2005). *Η οριοθέτηση του αξιοποίνου της τρομοκρατίας και οι προκλήσεις για ένα δικαιοκρατούμενο ποινικό δίκαιο*. (NE/2005), σ. 865.
- Καϊάφα - Γκμπάντι, Μ. (2016). *Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου και της ενσωμάτωσής του στην ελληνική έννομη τάξη*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη: ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Καϊάφα - Γκμπάντι, Μ., & Παπακυριάκου, Θ. (2019). *Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου* (Β' εκδ.). Αθήνα - Θεσσαλονίκη: ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Καινούργιος, Κ. (2022, Ιανουάριος). *Δίκαιο και Τρομοκρατία: Η Συμβολή του Διεθνούς Δικαίου στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Μεταπτυχιακή Διατριβή Ειδίκευσης*, 9. Αθήνα: Ειδικές Εκδόσεις. Ανάκτηση Μάιος 25, 2024, από <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/3156147>
- Καλαβρός, Γ.-Ε., & Γεωργόπουλος, Θ. (2017). *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Ουσιαστικό Δίκαιο* (3η εκδ., Τόμ. II). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Καλλίρης, Κ. (2022). *Οργανωμένο Έγκλημα και Διαφθορά - Ένα παιχνίδι ισορροπίας*. Αθήνα: Π.Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑΣ.
- Καρακώστα, Α. (2022, Φεβρουάριος). *Μια ιστορική ανάλυση του φαινομένου της τρομοκρατίας. Ερευνητική Εργασία*, 8. Αθήνα: Κέντρο Διεθνών Στρατηγικών Αναλύσεων.
- Καρανικόλας, Σ. (2012). *Η Επίδραση του Ευρωπαϊκού Ποινικού Δικαίου στην Ελληνική Ποινική Έννομη Τάξη*. Νομική Βιβλιοθήκη.

- Λοβέρδος, Α. (1987). *Για την τρομοκρατία και το πολιτικό έγκλημα*. Αθήνα: Εκδόσεις "INTERBOOKS".
- Μπόση, Μ. (2004). *Αντιτρομοκρατική Νομοθεσία - Ελλάδα και Διεθνές Περιβάλλον*. Αθήνα-Κομοτηνή: ANT.N. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Ορφανός, Σ. (2021). *Οργανωμένο Έγκλημα - Άρθρο 187 ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση*. Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ορφανός, Σ. (2022). *Τρομοκρατία - Άρθρο 187Α ΠΚ - Δογματική και νομολογιακή προσέγγιση*. Νομική Βιβλιοθήκη.
- Παπαγιάννης, Δ. (2011). *Ευρωπαϊκό Δίκαιο* (4η εκδ.). Αθήνα-Κομοτηνή: ANT. N. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Παπαδάτος, Π. (1980). *Η επιθετικότητα, η βία και η καταστροφικότητα στην κοινωνική διαβίωση*. Αθήνα - Κομοτηνή: ANT. N. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Παπαδάτος, Π. (1987). *Η Τρομοκρατία*. Αθήνα-Κομοτηνή: ANT. N. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Παπαδημητράκης, Γ. (2022). *Σύγχρονοι τρόποι νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματική δραστηριότητα και η νομική αντιμετώπισή τους*. Αθήνα: Τσαλαπάτης Νικόλαος - Εκδόσεις NOMOPAMA.NT.
- Παπαθεοδώρου, Θ. (2021). *Δημόσια Ασφάλεια & Αντεγκληματική Πολιτική* (Γ' έκδοση αναθεωρημένη εκδ.). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Παπακωνσταντής, Μ. (2019). *Η τρομοκρατία στον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ρουμπόγλου, Ε. (2002, Νοέμβριος 11). Οι ορισμοί της τρομοκρατίας. Ανάκτηση Μάιος 19, 2024, από https://www.bbc.co.uk/greek/news/021107_terror1.shtml
- Σταμούλη, Ε. (2018). Ποινική Δικαιοσύνη και εξουσίες: το παράδειγμα του οργανωμένου εγκλήματος. *Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος* (σσ. 284-291). Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου (Ε.Ε.Μ..Ε.Κ.Ε.).
- Σταμούλη, Ε. (χ.χ.). Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες αγορές και διαφθορά στην Ελλάδα. Στο Ν. Κ. Σοφία Βιδάλη (Επιμ.), *Εγκλήματα των Ισχυρών - Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* (σ. 221). Εκδόσεις ΕΑΠ.
- Συκιώτου, Α. (2016). Παγκοσμιοποίηση και Αντεγκληματική Πολιτική. Στο Μ. Γασπαρινάτου, & Μ. Γασπαρινάτου (Επιμ.), *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε εποχή Κρίσης - Τιμητικός Τόμος Νέστορα Κουράκη* (Τόμ. Α', σσ. 182-213). Αθήνα: ANT. N. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Συμεωνίδου - Καστανίδου, Ε. (2004). Ποινικό Δίκαιο - Πρόσφατες εξελίξεις στον ευρωπαϊκό χώρο. Στο Π. Ν. Περράκη (Επιμ.), *Πρακτικά Ημερίδας 26 Νοεμβρίου 2003* (σ. 56). Αθήνα - Κομοτηνή: ANT. N. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Τσούλος, Ν. (2005). *Τρομοκρατία - Εγκληματολογικές και Νομοθετικές Προσεγγίσεις, Απόψεις, Εκφάνσεις του Φαινομένου, Προβληματισμοί*. Αθήνα - Κομοτηνή: ANT. N. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών. (χ.χ.). *Η Ελλάδα στην FATF*. Ανάκτηση
Ιούνιος 9, 2024, από <https://minfin.gov.gr/oikonomiki-politiki/katapolemisi-nomimopoiiisis-esodon-apo-egklimatikes-drastiriotites/i-ellada-stin-fatf/>

Χλούπης, Γ. (2016). Η Προστασία Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την αντιμετώπιση του
υπερεθνικού εγκλήματος. Στο Μ. Γασπαρινάτου, & Μ. Γασπαρινάτου (Επιμ.),
*Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε εποχή κρίσης - Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή
Νέστορα Κουράκη* (Τόμ. Α', σσ. 131-1247). Αθήνα: ANT. N. ΣΑΚΚΟΥΛΑ.

Χλούπης, Γ. (2020). Το άρθρο 187 ΠΚ "Οι περιπέτειες μιας εγκληματικής οργάνωσης".
(6/2020), σ. 537. Ανάκτηση από www.quallex.gr

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Candelmo, C. (2024). *State Responsibility and Terrorism, New Perspectives in International Law*. Northampton, USA: Edward Elgar Publishing.

Caron, J. (2023). *The Moral Dilemmas of Fighting Terrorism and Guerrilla Groups, Facing Contemporary Terrorism*. Berlin, Germany: Walter de Gruyter.

Gunaratna, R., & Petho~Kiss, K. (2023). *Terrorism and the Pandemic, Weaponizing of COVID-19*. New York, Oxford: Berghahn Books.

Slann, M., & Schechterman, B. (2023). *Multidimensional terrorism*. Boulder, Colorado, USA: Lynne Rienner Publishers, Inc.

Stockhammer, N. (2024). *Routledge Handbook of Transnational Terrorism*. New York, USA: Taylor & Francis Group.

Tao, Y. (2023). *The Criminalization of Incitement to Terrorism from an International Perspective*. Springer.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.